

De vaders en moeders van het weeshuis van Monnickendam (2)

Het eerste verhaal over de vaders en moeders van het weeshuis van Monnickendam eindigde bij de aanstelling van Gerrit Horst en zijn vrouw Anna Elwijk in 1803 (1). Dit tweede artikel omvat de periode tot 1890. Het derde en laatste deel volgt in 2005 en gaat over het wel en wee van de vaders en moeders tot de opheffing van het weeshuis in de vijftiger jaren van de 20e eeuw.

Achtergrond van de armoede in de 19e eeuw

De 19e eeuw staat bekend als een eeuw van ernstige verpaupering. Een korte historische schets laat iets zien hoe die verarming is ontstaan.

In de Middeleeuwen kwam armoede als massaal structureel verschijnsel in de Lage landen niet voor. Wel waren er plaatselijke en regionale crisissituaties, bijvoorbeeld als er een dijk doorbrak of ten gevolge van een misoogst met (meestal) hongersnood als gevolg. Ook pestepidemieën en oorlogen konden plotseling een grote armoede veroorzaken, maar na verloop van tijd herstelde de oude toestand zich gewoonlijk weer.

In de vijftiende, maar vooral de zestiende eeuw nam de armoede echter toe, vanwege een aantal diepgaande veranderingen op financieel, industrieel en agrarisch gebied. Het fysieke weerstandsvermogen van de mensen was, generaal gesproken, niet groot. Eenzijdige en onvoldoende voeding, beperkte en onhygiënische behuizing met minimale beschutting tegen de kou, trof vooral de weinig ontwikkelde arbeiders. Medische kennis was uiterst beperkt.

Het is de tijd dat er een steeds groter contrast ontstaat tussen het patriciaat en de gegoede burgerij enerzijds en de volksklasse anderzijds.

In de Gouden Eeuw, die voor een deel samenvalt met de 17e eeuw, kende ons land een periode van economische voorspoed en culturele bloei. In de steden van Holland werd deze vooruitgang mede veroorzaakt door een groot aantal immigranten die met een vaak bijzondere vakkennis hun bijdrage leverden. Onder hen veel joden uit Portugal.

Hoewel de Gouden- Eeuw beschouwd wordt als een bloeiperiode in de lage landen, was er ook toen al sprake van een armoedeprobleem dat veroorzaakt werd door voortdurend op elkaar inwerkende economische, politieke, demografische en sociale factoren.

Enkele factoren die de armoede bevorderden of in stand hielden waren bijvoorbeeld de kerkelijke armenzorg als uiting van charitas, gebaseerd op het bijbels getuigenis om de naaste te helpen en de opkomst van het fabriekswezen tegenover de ambachtslieden en kleine huisnijverheid, waarvan ook de agrarische sector de invloed ondervond.

Vooraf van het midden van de 18e eeuw kreeg West- Europa te maken met een omvangrijke armoede die tot ver in de 19e eeuw heeft geduurd. Een reeks factoren hebben aan deze armoede bijgedragen, zoals een sterk toenemende populatie in Europa, mechanisatie van de landbouw, opkomende industrialisatie, oorlogen met Engeland met als gevolg bezetting van de koloniën, de opheffing van de VOC op 31 december 1799 met onvermijdelijk kapitaalverlies en aan het eind van de 18e eeuw een zware belastingdruk vanwege de 'broederschap' met Frankrijk. De Republiek moest aan keizer Napoleon een 'schadevergoeding' van 100 miljoen gulden betalen als dank voor de hulp in de strijd voor vrijheid, gelijkheid en broederschap. Bovendien moest de Republiek in die periode ook nog eens 25.000 franse soldaten onderbrengen en onderhouden.

Om Engeland klein te krijgen werd in 1806, via het zogeheten Continentale stelsel, alle handel met dat land verboden, hetgeen voor de Noordelijke Nederlanden zeer nadelig was.

Maar vooral de zogeheten tiërcering zorgde voor grote problemen. Keizer Napoleon had vanuit Frankrijk zijn broer Lodewijk de raad gegeven om over te gaan tot het uitbetalen van slechts een derde van de rente op de staatsschuld. Maar Lodewijk Napoleon reageerde: 'Wat voor een voorbeeld zou de staat aan de burgers geven als zij haar financiële verplichtingen niet meer nakwam'? Van die maatregel zouden bovendien vooral de kleine spaarders, die vol vertrouwen hun centjes aan de staat hadden toevertrouwd, de dupe zijn.

Hoewel Lodewijk Napoleon het goede voor ons land zocht, heeft ook hij vanwege zijn verspilzucht (bv. het enkele keren van residentie veranderen met grote uitgaven wegens verbouwing en inrichting van paleizen) de staatskas veel meer belast dan nodig was. En toen hij in 1810 vertrok, werd de tiërcering toch ingevoerd. Van de staatsschuld die in 1805 1 miljard gulden en in 1815 zelfs 1.25 miljard bedroeg, werd nog maar een derde deel aan rente uitbetaald.

De gevolgen voor Monnickendam

In het hele land, dus ook in Monnickendam werden de gevolgen spoedig merkbaar. Met name de handel, de

visserij en de daarbij behorende nijverheid als visverwerking, scheepsbouw en onderhoud en zeilmakerij en kregen rake klappen.

Ook het weeshuis, dat voor een belangrijk deel afhankelijk was van intrest op uitgezet kapitaal, kwam in moeilijkheden. De regenten kampten met grote financiële tekorten, terwijl er veel behoeftige lieden waren. Tussen 1807 en 1815 steeg het aantal bedeeden in de stad van 436 naar 588, meer dan een kwart van de toenmalige bevolking (2).

Vader Horst ziek

In het eerste jaar na zijn aanstelling wordt vader Horst ernstig ziek. Op 7 oktober 1803 laten vader Host en zijn vrouw bij notaris Volkerse een, wat wij noemen, langstlevende testament opmaken. Gerrit Horst is bedlegerig en kan door zwakte nauwelijks schrijven. Zijn handtekening vertoont een bibberige G, gevolgd door een nauwelijks leesbare e en r. Anna Elwijk is gezond, maar kan niet schrijven en tekent daarom de akte met een kruisje. Jan Blankevoort en Gerrit Hendriks van Faassen zijn de getuigen.

Maar de weesvader herstelt en heeft daarna nog ruim dertig jaar zijn taak kunnen uitoefenen onder de boven geschetste moeilijke economische omstandigheden.

Lieuwtje en Lijsbet Piers

Terwijl de regenten met grote financiële tekorten kampen, zijn er in 1803 zo'n 40 en in 1811 zelfs 42 kinderen te verzorgen, 22 jongens en 20 meisjes. 'Door de aangroeiende menigte van 40 kinderen zijn de gewone slaapkamers te klein en de slaappleatsen in aantal te weinig geworden. Thans slapen drie, vier of vijf kinderen bij elkander en soms jongens en meisjes in één bedstee' (3).

Tot de weeskinderen behoren Lieuwtje en Elisabeth Piers, dochters van Pieter Iepes die op 3 april 1795 begraven is. Hij was op 30 december 1775 getrouwd met Trijntje Caspers maar deze vrouw wordt op 11 februari 1777 al begraven. Vier jaar later, op 27 oktober 1781, trouwt Pieter met Elisabet Harmens, de moeder van de genoemde meisjes.

Samen met hun zusjes Maria, Niesje en Lijsje zijn Lieuwtje en Elisabet op de dag van het overlijden van hun vader (30 maart 1795) in het weeshuis opgenomen.

In 1804 gaat er echter iets mis. De 21-jarige Lieuwtje wordt op 22 februari naar de weduwe van Sijmon Sijstermans gestuurd om een rekening van f 9.10.- te betalen. Ze steekt het geld echter in haar eigen zak en geeft de rekening met daarop '*voldaan*' aan de dames regentessen terug. Omdat de zaak niet meteen aan het licht komt, wordt de 'truc' een half jaar later herhaald. Op 8 augustus 1804 wordt Lieuwtjes zuster, de 19-jarige Elisabeth Piers, naar de weduwe Sijstermans gestuurd om een rekening van f 5.- te betalen. Maar onderweg komt ze op het Weezenland haar zus Lieuwtje tegen die haar verzoekt de f 5,- aan haar te geven. Ook nu weer 'hebbende de rekening voor voldaan geschreven aan juff. regentessen overhandigd'. Maar het spreekwoord: al is de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel, gaat ook dit keer op. De diefstal en valsheid in geschrifte komt aan het licht. Bij nader onderzoek blijkt dat een soortgelijke ontvreemding al eerder had plaatsgevonden met geld van Cornelis van Zanten en Gabriel Mozes.

De uitkomst van een gesprek van regenten met de officier van justitie is, dat zij de meisjes kunnen horen, verhoren en straffen.

Beiden worden aan het blok gesloten '*op het zogenaamde schooltje in het weeshuys voor de tijd van 8 dagen (Elisabet 4 dagen) en niets anders tot speijs of drank te gebruiken dan water en brood*'. Lieuwtje bovendien moet 'gedurende de middagmaaltijd daarbij te pronk staan met een handboeij aan de rechterhand geslooten aan de linkervoet'. Dit ter afschrikking van de andere weeskinderen.

Maar ook de '*gestoolen gelden moeten door haar werden gerestitueerd, bedraagende tesaamen f 23.19.- ten welkom einde door haar aan Regenten tot pand der minne is over gegeven: een zilveren oorijser, twee zilveren haarnaalden, een ketting van granaten kraalen met een gouden slotje en een paar gouden harenspeelden*'.

Op 1 november 1804 betaalt Lieuwtje, die op 14 augustus het huis heeft verlaten, f 6.- en op 10 april 1805 f 1.15 terug. Dat gaat de regenten blijkbaar te langzaam want ze verkopen op 20 april 1808 de bovengenoemde goederen en boeken de opbrengst. Daarmee is deze zaak afgedaan, zo staat in de kantlijn vermeld. Elisabeth moet f 3.5.- terugbetalen, hetgeen op 10 april 1805 is gebeurd.

Na afloop van de straffen worden de beide meisjes door de regenten onder het oog gebracht, '*de wijze van handeling in dit huis slegt gedrag en op een vaderlijke wijsen vermaant zich nimmer met een zo of dergelijk schanddaad te besmetten en voor de jammerlijke gevolgen van dien ten ernstigste gewaarschoud*'.

Elisabet (Lijsje) Piers is niet oud geworden. Ze is 21 als ze op 1 februari 1809 op het kerkhof wordt begraven. Haar zus Lieuwtje overlijdt op 29 september 1826, 44 jaar oud.

Grote verandering

Op 4 mei 1809 wordt bekend gemaakt dat *'bij Koninklijke decisie (besluit) nr. 9, de Minister van Binnenlandsche zaken gelast de nodige bevelen aan alle gemeentebesturen te doen toekomen en dezelve te gelasten alle de Gestichten van Mildadigheid, Wees- en Armhuizen zonder onderscheid tot welk Kerkgenootschap dezelve behoren onder hun oppertoezicht te nemen'*.

In de praktijk betekent dat een verregaande controle van het stadsbestuur op de verzorging van de kinderen en de financiële huishouding van het weeshuis.

Dat er iets moest gebeuren was voor iedereen wel duidelijk. Het was armoe troef en het aantal bedeeden en weeskinderen nam, zoals gezegd, toe (4).

Tekort op de begroting

Op de begroting voor het jaar 1810 bijvoorbeeld, worden de ontvangsten op een kleine f 5000,- geraamd, terwijl de uitgaven bijna f 2700,- hoger liggen. Een bedrag dat opgaat aan voedsel, kleding, schoeisel, kosten voor de dokter en medicijnen, reparaties, het jaarsalaris van de weesvader en moeder (f 125.-) en de catechiseermeester. De jaarlijkse inzameling bij de gemeenteleden levert wel wat maar niet voldoende op, ondanks ernstige woorden waarmee de gelovigen worden opgeroepen toch vooral met gulle hand te geven. Hoe zo'n oproep er uit zag lezen we in 1812, als de financiële commissie hun aanbeveling voor de collecte besluit met *'dat in deze hunne meede christenen aanmoedigen tot voortdurende mildadigheid en tot hartelijke gebeden aan den Algemeenen Vader der Wezen ten einde zijne Goddelijke voorzienigheid door leniging van de duurte der levensmiddelen en door zijn Alwijs bestuur eene verdere vermindering van het Fonds van dit Godshuis genadiglijk gelieve te verhoeden'*.

Deze financiële commissie bestaat in 1812 uit Cornelis Mars, Pieter Zalm, Jan Blankevoort, Teunis Hondius, Cornelis de Graaf en Willem van Daalen.

Overheidsbemoeyenis

In september 1811 komt de maire (burgemeester) met een plan dat voor het weeshuis een ingrijpende verandering betekent. Dat plan ziet er op hoofdlijnen zó uit:

1. De gezonde kinderen boven de zestien jaar moeten per 1 november van dat jaar het weeshuis verlaten.
2. De kinderen van tien tot zestien jaar moeten bij particulieren worden ondergebracht. Als dat niet meteen lukt mogen ze nog wel even blijven, maar er moet wel hard aan gewerkt worden.
3. De vader en moeder gaan vanaf 1 november 1811 de kinderen tot tien jaar verzorgen en ontvangen daar f 70,- per jaar per hoofd voor, een bedrag voor de kost, het dagelijks oppassen en het schoonhouden van het huis.
4. De naaivrouw, de catechiseermeester, maar ook de apotheker en de chirurgijn worden bedankt voor hun diensten.

De jongens die het weeshuis per 1 november moeten verlaten zijn Philippus Vlugt, 21 jaar, Huibert van Leusen, 20 jaar en Leendert Stam, 16 jaar. Van de meisjes Maritje Soet, 23 jaar, Magteltje Volkerse, 19 jaar, Grietje Zweris, 18 jaar, Truijtje Groen, 17 jaar, Neeltje Zweris, 16 jaar en ook Hendrikje Butterman, Geertje Scholten en Maritje Snieder.

Besteed worden: Cornelis Hardebeek, 15 jr, Willem Vlugt, 14 jr, Sijmon Snieder, 13 jr, Albert Blauw, 13 jr, Jacob Karres, 12 jr, Jacob Butterman, 12 jr, Jan Snieder, 11 jr, Klaas Mars, 11 jr, Dirk Karres, 10 jr en Willem Snieder, 10 jr. Van de meisjes wordt Trijntje Butterman, 13 jr ondergebracht bij Cornelis van Zanten, Maritje Zweris, 13 jr bij de wed. Karbaat, haar peet te Ipendam en Maritje Vlugt, 12 jr bij mevr. Thierens.

Voor ieder van hen moet f 50,- per jaar worden neergeteld.

Vader en moeder Horst verzorgen de overige acht kinderen:

Jan Karres, 8 jr, Albert Roos, 5 jr, Fijtje Blauw, 9 jr, Jacoba Zweris, 9 jr, Geertje Jans Roos, 9 jr, Rebekka Snieder, 8 jr, Anna Valk, 8 jr en Lijsbet Karres, 5 jr.

De in het weeshuis verblijvende oudere personen, te weten Gerrit Schoonevelt, 59 jr, gebrekkig, Pieter van Daalen 49 jr, gehandicapt, Willem Appel, 50 jr, gebrekkig en Grietje Mulder, 41 jr worden ook tot de bestedingen gerekend en bij particulieren in de stad ondergebracht.

Maar ondanks deze drastische ingreep blijft er nog een tekort van zo'n duizend gulden.

Contract tussen Regenten en Diakonen.

Vanwege deze nieuwe situatie wordt er op dinsdag 12 november 1811, ten overstaan van de burgemeester en de leden van de Financiële commissie, een nieuw contract gesloten tussen de regenten van het weeshuis en de diakonen van de Gereformeerde Gemeente. De volgende afspraken worden gemaakt:

art. 1.

De kinderen tot haar tiende jaar ingesloten, die thans in het Gereformeerd weeshuis zijn, of staande deze

Conventie daar innekomen, van Gereformeerde ouders nagelaten, mits in de hervormde gemeente gedoopt daar vader en moeder of een van beide ledematen zijn geweest van de Hervormde godsdienst, zullen in gemeenschap moeten werden onderhouden, de eene helft door de regenten en de andere helft door diaconen, in zoverre deeze kinderen in staat zullen zijn dit huis te kunnen verlaten als wanneer zij gezond van ligchaam zullen zijn. Edog in cas van beweezen onbekwaamheid tot nadere dispositie.

art. 2

De kinderen in gemeenschap werden onderhouden, zullen volgens de tegenwoordige order van zaken, bij de vader en moeder in het weeshuis worden besteed voor kostpenningen en verteering moeten betaalen een somma van f 70,- per hoofd 's jaars.

art. 3

Het onderhoud der kleeding zal zoo als hiertoe plaats gehad heeft door juffrouwen Regentessen moeten bestierd worden en zullen daar van rekening doen aan beide kassen.

art. 4

Voor onkosten van Doctor, Chirurgijn en Apothecar zal indien het tot lasten der cassen mogt koomen in gemeenschap werden gedragen.

art. 5

De afrekening zal geschieden om de ses maanden en wel van primo January tot ultimo Juny 1812 en van primo July tot ultimo December 1812.

Dit contract of conventie zal worden gesloten voor de tijd van een jaar, ingaande met 1 Jan. 1812 en eindigende ultimo December 1812. De kosten nog dit jaar lopende voor de maanden november en december 1811 zullen door beide de cassen werden gedragen volgens het tegenwoordige contract.

Was getekend op 12 november 1811 door de regenten Cornelis van Zanten, Pieter Kous Bos, Klaas de Haas en Claas Molenaar en de diaconen Gerrit Hondius en Klaas Kooij.

Onder de handtekeningen staat een notitie waaruit blijkt dat deze overeenkomst tot 1818 elk jaar is verlengd.

Pieter Takkee

In het weeshuisarchief kom je soms van die aardige dingen tegen. Neem nou Pieter Takkee, gedoopt op 1 december 1796, zoon van Claas Takkee uit Eemnes, op 21 februari 1795 voor de tweede keer getrouwd, met Annetje Jans van Hattem.

Temidden van alle armoede en ellende schrijft Pieter, ter gelegenheid van een kerstfeest, vermoedelijke tussen 1812 en 1816, de volgende kerstwens voor de eerwaarde vaders van het weeshuis:

Laat ons toch nu niet treurig wezen,
verslagen of bedrukt van geest;
wij vieren het geboortefeest
van Hem die ons van alle vrezen
genezen heeft en nog geneest.
Die weldaad dat de weg ten leven
nu door ons wordt zo klaar bevat,
als daar de grootsten van de stad,
die weldaad heeft Hij ons gegeven.
Wat is dit niet een groote schat
wij weten, of wij kunnen weten
dat wij, hoe arm, hoe ongeacht,
indien men maar zijn plicht betracht
bij onze God niet zijn vergeten,
en dat de hemel ons verwagt.
Wij willen dezen dag gedenken
dat God aan ons den Heiland gaf
en leggen alle droefheid af
om Hem een dankbaar hart te schenken
zo gaan wij vrolijk naar ons graf.

Pieter Takkee is zelf niet in het weeshuis opgenomen geweest. Hij werd onderhouden door de kas van de huiszittende armenmeesters. Vermoedelijk was hij nog maar een jaar of zestien toen hij dit gedicht maakte. In 1818 wordt hij lidmaat van de gemeente en op 21 mei 1826 trouwt hij met Aaltje Uitgeest, geboren rond 1801 in Oosthuizen. Het huwelijk blijft kinderloos. Aaltje overlijdt op 10 april 1840 in het psychiatrisch Cecilia gasthuis in

Leiden waarna Pieter, schilder van beroep, op 13 juni 1841 trouwt met Elisabeth Noordberg. Zij krijgen op 10 juli 1842 een zoon die Pieter wordt genoemd, geboren in het Zuideinde.

Vader Horst

Vader en moeder Horst zijn in 1803 aangenomen tegen een traktement van f 125.- per jaar. Maar zoals we zagen, vanaf 1 januari 1812 krijgen zij f 6.5.- per kind betaald. In de uitgavenboeken van het weeshuis is nauwkeurig bijgehouden voor hoeveel kinderen zij moesten zorgen. In maart 1812 zijn dat er 24, in maart 1815 31 en in juni 1817 21.

De naaivrouw

De weesmoeder moet vanaf 1812 al het naai- en kledingverstelwerk zelf doen, maar vanaf 1817 krijgt zij weer hulp van een naaivrouw.

Het is Trijntje Jans Koomen, op 20 november 1785 te Purmerend getrouwd met weduwnaar Pieter Wouters Prins. Beiden kwamen uit Oosthuizen. Trijntje wordt in 1809 als Hervormd lidmaat ingeschreven en is op 13 maart 1827 op het kerkhof begraven. Ze had, wat wij zouden noemen, een jaarcontract, want ze moet elk jaar aan de regenten en regentessen vragen of ze haar werkzaamheden mag voortzetten. Bij ongenoegen kan ze worden ontslagen. Ze verdient f 44.- per jaar.

De werkzaamheden van de naaivrouw waren op 14 juni 1809 in een overeenkomst vastgelegd. Zo moet zij 's zomers om zeven uur, 's winters om acht uur en 's middags om één uur in het naaihuis van het weeshuis aanwezig zijn. *Met de kinderen, die daarvoor geschikt zijn, moet ze het linnen en de wol 'naar behooren maken, zo ten behoeve van de kinderen als voor de huijshouding en het oude linnen en wollen behoorlijk te repareren en verstellen'.*

Aan de regentessen moet ze van tijd tot tijd de voorraad wol en het linnen verantwoorden.

Ze moet *'goede ordre houden in het naaihuys aangaande de kinderen en zoo de kinderen naar de order der naaivrouw zig niet willen onderwerpen dan zig te adresseeren aan de binnenvader en moeder of de regentessen'.* De naaivrouw woonde in het weeshuis, want artikel zes zegt dat zij *'te gelijke met de binnenvader en moeder naar bed te gaan en geen vuur of licht in haar slaapvertrek, het zij bij nacht of dag te mogen meedenemen'.*

Overlijden Anna Elwijk

Weesmoeder Anna Elwijk is 55 jaar als ze op 16 september 1813 in het weeshuis overlijdt en op dinsdag 21 september in de kerk wordt begaven, rij 40, graf 12.

In voorgaande eeuwen waren de mensen veel meer met de dood 'vertrouwd' dan wij. Zo was de weesvader regelmatig betrokken bij de begrafenis van kinderen en ouderen uit het weeshuis zoals:

Adriaantje Butterman, 7 januari 1804, 1,5 jr

Dirk Jans Groot, 2 januari 1806, 36 jr

Niesje Ipes Blauw, 11 april 1806, 11,5 jr

Lijsbet Piers, 29 januari 1809, 21 jr

Lieuwte Jennes Piers, 15 maart 1809, 35 jr

Frederik van Rooijen, 20 maart 1809, 19 jr

Jannetje Doesburg, 21 maart 1810, 32 jr

Stijntje Hardebol, 26 september 1810, 12 jr

Gerrit Maartensz Schoonevelt, 20 oktober 1811, 60 jr

Jan Karres, 1 augustus 1816, 13 jr

Susanna Burghout, 30 oktober 1816, 2,5 jr

Pieter van Daalen, 14 sept. 1820, 58 jr, geb. in Ilpendam

Anna Hoek, 16 oktober 1820, 17 jr

Anna Schotsman, 15 mei 1821, 82 jr

Gerritje v Waveren, 25.2.1823, 24 jr

Ook daarna komen we in de registers van de burgerlijke stand zijn naam regelmatig tegen, met name als er aangifte wordt gedaan van overleden kinderen en volwassenen uit de stad of het weeshuis.

Tweede huwelijk Gerrit Horst

Gerrit (doopnaam Gerardus of Gradus) Horst hertrouwt op 19 maart 1815 met de 44-jarige weduwe Willempje Dekker, op 19 maart 1772 in Purmerend gedoopt, dochter van Cornelis Willems Dekker die op 11 mei 1760 trouwde met Antje Harmens Huntelaar.

Willempje is in 1795 als lidmaat van de Gereformeerde gemeente ingeschreven, met attestatie gekomen uit Purmerend. Op 6 februari 1796 gaat ze in ondertrouw met Adam Bulthof, op 21 oktober 1770 in de Lutherse kerk

gedoopt, zoon van Jan Bulthof, afkomstig uit Hookziel en in 1763 getrouwd met Lijsbeth Modeus. Adam sterft op 11 november 1802. Met zijn tweede vrouw vervult vader Horst nog ruim twintig jaar het weesouderschap.

De maatschappij van weldadigheid

In 1818 is er een nieuwe ontwikkeling op het terrein van de armoede bestrijding (5). Twaalf weeskinderen worden naar de Kolonie Frederiksoord in Drente overgebracht om daar een nieuw bestaan op te bouwen. Voor vader Horst en zijn vrouw betekent dat opnieuw een verandering in hun werkzaamheden, temeer daar er steeds meer kinderen richting Drente gaan.

Willem Scholten

In het weeshuis verblijft ook Willem Scholten, geboren op 6 januari 1791 als zoon van Hendrik Scholten en Eefje Wijnstok. Willem is gehandicapt en heeft dusdanige problemen met één van zijn benen dat de stadschirurgijn niets voor hem kan doen. Daarom wordt voorgesteld om Willem in het Binnengasthuis te Amsterdam te laten opnemen. Burgemeester Arbman stuurt een brief naar het hospitaal in de hoofdstad en krijgt bericht dat Willem kan komen tegen betaling van f 3,- per week kostgeld. Na enig overleg gaan de regenten akkoord. Vader Horst begeleidt op maandag 16 augustus 1819 Willem op zijn reis (met de veerschuit) naar Amsterdam.

Overstroming in Waterland

Een ingrijpende gebeurtenis is de overstroming van 1825. In de nacht van 4 op 5 februari bezwijkt er een stenen beer in de dijk tussen Schellingwoude en Durgerdam. De muur blijkt slecht gefundeerd te zijn waardoor het water met grote kracht naar binnen stroomt en geheel Waterland tot Purmerend toe onder water komt te staan. Met de woorden van van der Aa: *'Ook Monnickendam is in een ogenlik eene watervlakte, blijvende alleen een gedeelte van de Kerkstraat en een klein gedeelte van het Noordeinde daarvan bevrijd, welke alzoo aan honderden van menschen, die door schuitjes, pramen en andere toegebragte hulp gered werden, tot eene gebrekkige schuilplaats verstreken'*(6).

Crisis rond het weeshuis

In de dertiger jaren van de 19e eeuw ontstaat er spanning tussen de burgerlijke overheid en de kerkelijke gemeente. Wat is het geval.

In 1830 zijn er door het stadsbestuur drie regenten benoemd: Frans Nooij, Teunis Hondius en Abraham Francois Tinne. Zij hebben in november 1831 de zorg voor 9 weeskinderen, vier jongens: Klaas Burghout, Tjeerd Alders, Jan Inke en Job Schaap en vijf meisjes: Elisabet van Waveren, Antje en Grietje Schaap, Itje Alders en Trijntje de Jong. Uit de ondertekening van de besluiten blijkt dat Hondius, geboren in 1745 te Harderwijk, vanaf augustus 1832, vermoedelijk door ziekte, bij de vergaderingen afwezig is. Hij overlijdt op 23 augustus 1834, 89 jaar oud. Het weeshuisreglement schrijft voor dat er drie regenten behoren te zijn, maar zelfs in 1835 en 1836 zijn er nog steeds maar twee regenten in functie. De diakenen vragen met klem om een derde regent maar diens aanstelling blijft uit. Er zit echter meer achter. De regenten Nooij en Tinne, verantwoording schuldig aan de Stadsraad, krijgen instructies die nogal eens botsen met de diakenen van de Hervormde Gemeente. Het conflict loopt hoog op, waardoor de diakenen in augustus 1833, met voorbijgaan van de regenten, een contract met vader Horst en zijn vrouw sluiten om de kinderen bij hen te besteden tegen f 90,- per jaar per kind. Maar de Regenten willen 'geen regering in de regering' en brengen de kinderen met ingang van 1 september 1833 bij burgers in de stad onder. Het weeshuis wordt gesloten. In 1837 dient de Hervormde Kerkenraad bij het stadsbestuur een klacht in die de wrijving illustreert. Het gaat om drie punten:

- * De vacature, ontstaan door het overlijden van Teunis Hondius in 1834, is niet vervuld.
 - * De kinderen worden niet naar behoren verpleegd.
 - * De regenten zijn niet op tijd met het afleggen van verantwoording over hun financieel beheer.
- Kortom, het is een turbulente tijd die heel wat energie van alle betrokkenen vergt.

Afscheid van het echtpaar Horst

In die roerige periode komt er een einde aan het ouderschap van Vader Horst en Willempje Dekker. Gerrit is meer dan dertig jaar weesvader geweest en zijn tweede vrouw Willempje twintig jaar. Op 1 juni 1836 nemen zij, vanwege hun hoge leeftijd, ontslag. Nog in datzelfde jaar, op 29 oktober, overlijdt Gerrit, 76 jaar oud. Twee aange- trouwde neven, Reijer en Adam Blankevoort, doen de aangifte.

Willempje Dekker overleeft haar man bijna 20 jaar. Ze is 83 jaar als zij op 6 september 1855 overlijdt in het huis aan het Weeseland nummer 34. Na haar begrafenis blijkt dat zij op 9 mei 1836 bij notaris Mehrens een testament heeft laten maken (nr. 376) waarbij een aantal familieleden, zoals haar zuster Antje Dekker, getrouwd met Simon Snieder, een geldbedrag is toebedeeld en de bij haar in huis wonende Jan Slot tot aan zijn dood in het huisje aan het Weeseland mag blijven wonen. Deze Jan Slot was bij hen komen wonen toen de weeskinderen, zoals eerder

vermeldt, in de stad werden ondergebracht.

Het weeshuis overgedragen aan de Hervormde gemeente

Het is de hierboven genoemde affaire die de raad van de stad doet besluiten om in april 1837 het weeshuis over te dragen aan de Hervormde gemeente, waarbij de beide regenen Frans Nooij en A.F. Tinne honorabel (eervol) worden ontslagen. Het duurt echter nog zes jaar voordat op 11 juli 1843 de overdracht van het weeshuis officieel wordt ondertekend.

Tijdens de mondelinge overdracht in 1837 wordt het stadsbestuur vertegenwoordigd door A. Göckel en T. Kater Czn; de kerkenraad door de predikanten H.J. Begeman en A.H. Pareau en de kerkeeraardsleden Gerrit Middelbeek en Dirk Bouwes.

De overdracht zelf staat als volgt omschreven:

'De regering der stad Monnickendam geeft bij dezen over aan en doet onherroepelijk afstand ten behoeve van het Gereformeerde weeshuis ter dezer stede, met alle daartoe behorende roerende en onroerende goederen, effecten, inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Werkelijke schuld, in een woord van alle daartoe behorende baten, allen, zoals zulks zich bevond op den eersten july achttienhonderd zeven en dertig'.

Verder werd er een afspraak gemaakt over de zes hoeven die men in de Kolonie van de maatschappij van Weldadigheid heeft verworven (7).

Nieuwe start

De overdracht van het weeshuis betekent een nieuw begin. Door de Hervormde gemeente worden drie regenten en regentessen gekozen die heel wat werk moeten verzetten. Het zijn Gerrit Middelbeek, Cornelis Pietersz Kater en Tijmon Kater en de dames Klaartje Adriaans Stam, Johanna Maria Wijndels de Jong-Thierens en Dorothea Elisabet Begeman-Altman.

Op 2 september 1837 worden er 5 jongens en 9 meisjes in het weeshuis opgenomen en krijgen de mensen die voor hen hebben gezorgd het kostgeld uitbetaald.

Met de Kerkenraad wordt overeengekomen dat er elke zondag bij de uitgang van de kerk door twee wezen een schaalcollecte mag worden gehouden. De eerste keer, zondag 27 september 1837, levert de inzameling f 16,93 op. Ook na de overdracht moeten de diakenen blijven betalen voor de kinderen die namens de Diakonie in het weeshuis worden ondergebracht. Deze kinderen dragen, in onderscheiding van de anderen, de letters D en W (Diakonie-Wees) op hun kleding, een regel die begin 1844 is opgeheven.

De kosten per kind bedragen f 40,- per jaar, maar in september 1841 stellen de diakenen voor jaarlijks een vast bedrag te doneren, hetgeen eerst op tegenstand van de regenten stuit, maar een jaar later toch wordt aangenomen. Diakenen betalen aan de regenten een bedrag van f 350,- per jaar, ongeacht het aantal kinderen. Daar komt f 25,- bij voor elk kind dat het huis verlaat. Dat bedrag is bestemd voor de kledinguitzet (meisjes) of (voor de jongens) kleding en/of gereedschap als het om een nieuwe baan gaat.

Gemeente blij

Dat de Hervormde gemeenteleden blij zijn met de gang van zaken blijkt uit de vrijwillige bijdragen. Die leveren dat jaar maar liefst f 1427,30 op, zo blijkt in juli. Een maand later schenkt Jacob Slot negen mutsen voor de meisjes en op 20 september biedt Ds. van Daalen aan om een uur catechisatie in het weeshuis te geven. Met het oog op de komende winter voorziet Cornelis Jansz Visser het weeshuis van een koe met een gewicht van 525 kg. Geen wonder dat de ontvangsten de uitgaven dat jaar met ruim f 300,- te boven gaan. En dat terwijl het dagelijks leven, economisch gezien, nog niet veel beter was dan aan het begin van de 19e eeuw.

Stijntje Blankevoort (sept. 1737-febr. 1840)

Omdat het echtpaar Horst afscheid heeft genomen is hun plaats vacant. Besloten wordt om nu geen echtpaar maar alleen een weesmoeder te benoemen. Deze vrouw moet tussen de 35 en 50 jaar zijn en volgens het nieuw opgestelde reglement haar werk doen. De verdiensten zullen f 80,- per jaar bedragen.

Er volgt, wat wij zouden noemen, een open sollicitatie, waar drie kandidaten op reageren.

De eerste is Geertje Karmelk, 45 jaar, geboren op 20 mei 1791, dochter van Frans Karmelk en Grietje Deun. Deze Geertje kende het weeshuis van binnen omdat ze er van 1806-1811 verbleef.

De tweede candidate is de 56-jarige Trijntje Gras, gedoopt op 25 december 1780, dochter van Pieter Gras en Antje Blauw. Ze valt echter af vanwege haar (te) hoge leeftijd.

De derde sollicitante is de 38-jarige Stijntje Blankevoort, gedoopt op 7 maart 1799, dochter van Jan Blankevoort en Gesina Bulthof en dus een achternicht van de vorige weeshuismoeder Willempje Dekker. Stijntje was weduwe van Sijmon Peeping. Wanneer en waar ze getrouwd is heb ik niet kunnen achterhalen.

De keus valt op Stijntje. Ze wordt schriftelijk op de hoogte gesteld en ontvangt 2 september 1837 het nieuwe reglement.

Gebeurtenissen

Omdat de weeshuisnotulenboeken vanaf 1837 bewaard zijn gebleven, zijn er wat gebeurtenissen te melden die tijdens haar weesmoederschap plaatsvinden. Zo doet Stijntje op 28 maart 1838 bij regenten haar beklag over de brutaliteiten van twee neven, de 16-jarige Jan Doekes, zoon van Willem Doekes en Annetje de Jong en de 15-jarige Harmen de Jong, zoon van Harmen de Jong en Mietje Schielag. De regenten nemen de klacht serieus en dreigen Jan en Harmen naar 'elders' te sturen, vermoedelijk naar de Kolonie in Drente. De jongens beloven beterschap maar krijgen wel een boete van 5 cent per week tot een bedrag van f 2,-

Jan Doekes

Op 5 december 1838 is er weer een akkefietje.

Jan Doekes heeft *'zijn portie vlees het huis uitgedragen om de weeshuismoeder bij de gemeente in minachting te brengen'*. Hij wordt gestraft en 8 dagen aan het blok gesloten. 's Morgens krijgt hij droog brood met water en gedurende zijn straftijd geen vlees of spek. De vier achtereenvolgende zondagen na zijn straf heeft hij ook nog huisarrest.

Einde diensttijd van Stijntje Blankevoort

Stijntje is iets meer dan twee jaar moeder van het weeshuis geweest als zij op 4 december 1839 de betrekking wegens *'gewichtige reden'* per 1 februari 1840 opzegt. Wat die gewichtige reden zijn, blijft ongenoemd. Misschien ging het om haar gezondheid of de krappe salariering. Stijntje is in Monnickendam blijven wonen. Ze is 44 jaar als zij op 30 augustus 1843 overlijdt op het Wezenland nummer 52. De aangifte wordt gedaan door twee broers, de timmerlieden Reijer en Adam Blankevoort.

Grietje Eshuis (febr. 1840 - aug. 1843)

Op 18 december 1839 krijgen de Hervormde lidmaten vanaf de kansel te horen dat de plaats van weeshuismoeder per 1 februari 1840 vacant is. Er kan gesolliciteerd worden door vrouwen tussen de 30 en 50 jaar. Maar omdat er op de laatste dag van het jaar nog niemand uit de gemeente heeft gereageerd, wordt er een advertentie in de Haarlemmer Courant geplaatst om mensen van elders uit te nodigen. De regenten verzoeken de kerkenraad om het traktement van de nieuw te benoemen moeder te verhogen en haar vrijdom van dokter en apotheker te garanderen. De Kerkenraad antwoordt hierop dat de regenten de hoogte van het traktement zelf mogen bepalen. Op 11 januari 1840 is er een sollicitante: Grietje Eshuis uit Zaandam. Een arbeidsovereenkomst komt al snel tot stand. Ze wordt aangenomen op een traktement van f 100,- per jaar plus 'vrijdom van dokter en apotheker' en zal 1 februari met haar werkzaamheden beginnen. Grietje Eshuis is op 14 november 1802 in Hoogeveen geboren, dochter van Johannes Eshuis en Aaltje Gerrits. Grietje, eerst weduwe van Pierre Louis Porke, is daarna getrouwd met rentenier Jan Leijding, op 18 augustus 1802 in Vreeland geboren.

Inventaris

Nadat eerst de kerkenraad schriftelijk op de hoogte is gesteld van de aanstelling van Grietje Eshuis, wordt op zondag 22 januari 1840 van de kansel afgekondigd dat er een nieuwe weeshuismoeder is benoemd. Volgens het kledingboek van 1837 is Grietje op 3 februari in het weeshuis komen wonen. Een inventarislijst laat zien wat er al zo aanwezig was: 15 bedden, tien peulen, 3 kussens, 24 dekens, 15 stel groene bedgordijnen, 20 lakens, 9 witte peulslopen, 6 witte kussenslopen, 3 tinnen schotels, 17 witte diepe borden, 12 drinkkommetjes, 14 vorken, 18 lepels, 2 koffieketeltjes, een melkpot, 5 pannen, 2 stijfkommen, 1 grote waskom, 4 kleine waskommetjes, vier theelepels, een ?lepel, 1 glaswasser, een rager, 2 lange besems, 2 korte stoffers, 1 vuilnisblik, 1 platte boender, 3 zemen lappen, 2 strijkijzers en een strijkdeken, drie nieuwe handdoeken en enige oude handdoeken.

Nieuw reglement

Op 29 januari 1840 wordt er een nieuw reglement voor de binnenmoeder opgesteld. Het bestaat uit 17 artikelen en gaat o.a. over de huishouding, het zorgen voor het eten van de kinderen, het één keer per jaar geheel reinigen van het huis, daarbij geassisteerd door een aantal vrouwen, het wassen van kleding en beddengoed.

Artikel 8 luidt: *'De moeder zal de kinderen de plichten van den godsdienst en goede zeden voorstellen en iedere avond voor dat het eten op tafel staat de kinderen in de bijbel laten lezen om daarover hun zoo veel in haar vermogen is in eene godsdienstige opvoeding bevorderlijk te zijn. Ook zal zij zorgen dat de kathigisatien getrouwelijk worden waargenomen. Zij zal met hen vroegtijdig genoeg in rang geschaard na de kerk gaan en ieder godsdienst oefening bijwonen, als ook dat dezelve geen schooltje verzuimen en behoorlijk op den tijd daar heen*

gaan'.

Om negen uur is het bedtijd, zo blijkt uit artikel 9. Niemand mag na die tijd het huis in.

De weesmoeder moet ook de meisjes onderrichten in de diverse huishoudelijke bezigheden. Is een kind ziek dan moet dat bij de regenten worden gemeld. Ze moet zuinig omgaan met de voedingswaren en niets van wat tot het huis behoort mag worden uitgeleend of weggegeven. De moeder mag zonder toestemming van de regenten het huis niet verlaten. Een bepaling die nog voor een probleem zou zorgen want op 17 juni 1840 vermelden de notulen dat de weeshuismoeder 's avonds niet op haar post geweest. Mevr. Eshuis heeft tussen half negen en half elf zonder verlof het weeshuis verlaten en zal daarover door de regenten worden onderhouden, want zoiets mag niet weer gebeuren.

Diefstal

Eerder vertelde ik u dat er elke week twee wezen met een collecteschaal bij de uitgang van de kerk stonden. In november 1840 blijken Harmen de Jong en Willem Zonneberg geld van die schaal in eigen zak te hebben gestoken. Beiden worden veroordeeld tot een week opsluiting met het blok aan het been, gevolgd door nog geruime tijd huisarrest.

Klacht tegen moeder

De notulen van 29 maart 1841 melden dat Ds. Begeman een klacht tegen de weeshuismoeder heeft. Zij houdt er namelijk andere denkbeelden op na dan hij graag zou zien en is bang dat de kinderen daarmee besmet zullen raken. De kerkenraad zal een onderzoek instellen. De weesmoeder wordt ter vergadering geroepen en krijgt de klacht van Ds. Begeman te horen. Ze geeft als antwoord nooit dat bedoeling te hebben gehad en dat ook niet te zullen doen.

Ze zegt wel *'dat ze zich niet met de prediking kan verenigen, doch zal zich wel wachten haar denkbeelden aan de kinderen te openbaren, noch die opdringen'*.

Mevr. Eshuis geeft ook toe dat ze bij het huisbezoek enigszins driftig is geweest en zal berusten in het te nemen besluit van de kerkenraad of zij haar weesmoederschap zal kunnen continueren. Die denkbeelden zullen zeer waarschijnlijk verband hebben gehouden met een kerkelijk conflict dat in 1834 tot de zogeheten 'Afscheiding' heeft geleid (8).

Hoog bezoek

Tijdens het 'moederschap' van mevr. Eshuis is er sprake van hoog bezoek. Koning Willem II brengt op 6 augustus 1842 ongeveer twee uur in de stad door (9). De weeshuisnotulen vermelden het volgende: *'Op uitnodiging van het bestuur van het RK-weeshuis hebben de kinderen van beide weeshuizen plaatsgenomen op een soort platform op de stoep van het RK-weeshuis waar de koning voorbij zal komen. De route is echter op het laatste moment gewijzigd, waardoor de koning het RK-weeshuis niet aandoet. Hij bezoekt wel de Hervormde en de Rooms-Katholieke kerk. Onder begeleiding van de regenten en regentessen begeven alle wezen zich vervolgens naar de RK-kerk 'en begroetten aldaar, in bijzijn der Leraren van beide gezindheden, den koning en hadden de wezen het genoegen de onderstaande dichtregels (welke hen door den Moeder waren ter hand gesteld) op de wijze van het bekende volkslied 'Wien Neerlandsch bloed' enz. toe te zingen. Luidende deze regels aldus':*

*'Der wezen lied klinkt thans omhoog
tot aan des hemels trans,
al bieden zij geen ereboog
geen kostbre bloemenkrans,
ons hart toch wenscht U 't heilrijkst lot
bevrijd van ramp en druk,
en doet een vuur'ge beê tot God,
o vorst voor Uw geluk! (bis)'*

'Zeer minzaam beantwoordde de koning dezen heilwensch en verliet zeer voldaan, omtrent de goede verstandhoudingen dezer beide gezindheden, dit kerkgebouw, betuigende later aan het gemeentebestuur hoogst deszelfs genoegen aldaar gesmaakt hebbende het wenschelijke te kennen te geven dat zulke voorbeelden in deze navolging zoude vinden'.

'Regenten, als boven gezegd, oordelende dat een buitengewone passage als deze de vergetelheid niet zoude ten prijs gegeven worden, besloten dezelve in het notulenboek te insereren' (inlassen). Ondertekening door secretaris/penningmeester D. Nooij.

De naam van het weeshuis

Een maand na het bezoek van de koning is de naam van het weeshuis onderwerp van gesprek. Volgens de diakenen zou *'dit gesticht een Gereformeerd weeshuis moeten zijn, met plaats voor allen, zonder rang of stand. Dus niet een Gereformeerd BURGERweeshuis waarin de kinderen van gealimenterde overleden ouders voor gedeeltelijk rekening der diakonie werden opgenomen'*. De regenten zijn daar echter op tegen en zo blijft de naam ongewijzigd.

Moeder Eshuis vertrekt

Het is 28 maart 1843 als de weeshuismoeder de regenten meedeelt dat zij een betere job kan krijgen en voor haar taak in Monnickendam bedankt. Ze laat de regenten de keus of ze haar willen ontslaan op 1 mei of op 1 augustus van dat jaar. Het wordt 1 augustus omdat er dan meer tijd is om een vervangster te zoeken.

Grietje Eshuis en haar man Jan Leijding zijn in Monnickendam blijven wonen. Zij hadden samen geen kinderen. Haar echtgenoot is op 23 maart 1869 in de Kerkstraat nr. 87 overleden. In datzelfde huis overlijdt op 13 januari 1874 ook Grietje, 71 jaar oud. De aangifte wordt gedaan door een ongehuwde zoon uit het eerste huwelijk van haar overleden man, de 37-jarige, in Edam geboren, Jacob Leijding, die op het Zand nr. 3 woonde.

Testament

Na het overlijden van haar echtgenoot heeft Grietje Eshuis in juni 1869 bij notaris Mehrens een nieuw testament laten maken (nr. 7080), waarin zij f 300,- aan het Gereformeerde weeshuis te Monnickendam legateert. Dat bedrag is, met koninklijke goedkeuring, op 31 maart 1874 aan het weeshuis overgemaakt.

Allette Schelhaas (aug. 1843-aug. 1855)

Vanwege het vertrek van Grietje Eshuis wordt er in de Haarlemse courant een advertentie geplaatst. De sollicitante moet een vrouw zijn tussen de 30 en 40 jaar zonder kinderen en de hervormde godsdienst belijden. Er komen vier reacties op: de weduwe Boeff uit Alphen aan de Rijn, een weduwe Janssen uit Haarlem, een weduwe A.E. Koning-Korte uit Putten en een schrijven van mevrouw A.F. Schelhaas uit Apeldoorn.

Na een gesprek over de vier sollicitanten besluiten de regenten om de advertentie nog een keer te herhalen omdat men de respons wat te gering vindt.

Vanwege verschillende goede referenties wordt in mei mevr. Schelhaas uitgenodigd voor een gesprek. Ze overlegt o.a. een getuigschrift van haar vroegere predikant in 's Gravenhage, Ds. G. Buitenveld. Deze schrijft dat hij zich zelf heeft kunnen overtuigen van haar uitnemende zedelijke hoedanigheden en beveelt haar ten sterkste aan. Ze zal opgedragen verplichtingen met nauwgezetheid nakomen.

Uit een getuigschrift van B&W van Arnhem d.d. 24 mei 1837 blijkt dat mej. Schelhaas binnenmoeder van het Nieuwe Weeshuis in die stad is geweest. In die betrekking heeft ze zich steeds onbesproken gedragen en *'in alle opzichten, ten genoegen van het bestuur van genoemde gesticht, hare functie waargenomen'*.

Een brief uit Gouda van 10 juni 1838 leert dat ze enige tijd huishoudster is geweest bij ene Mr. J.M. Blanken. Ook dat werk heeft mej. Schelhaas *'naar behoren waargenomen'*.

De laatste drie jaar is mevr. Schelhaas weesmoeder in Apeldoorn geweest, zo blijkt uit het getuigschrift d.d. 25 januari 1843 van de regenten van het Hervormde weeshuis te Apeldoorn. Ze heeft de belangen van het huis goed behartigd en men ziet haar daar met lede ogen vertrekken. Uit dat getuigschrift blijkt dat mej. Allette Fernandina Schelhaas van een voorbeeldig christelijk gedrag is. Ze heeft een zeer zacht humeur en is liefderijk en hulpvaardig als het om kinderen gaat. Het zal niet gemakkelijk zijn om iemand te vinden die haar plaats kan innemen. De president-regent van Apeldoorn noemt in zijn aanbeveling de treurige toestand waarin het gesticht te Apeldoorn zich bevindt, *'waardoor ze niet tot een langer verblijf overreed kan worden en alhoewel men zich zal verblijden over de verbetering van haar lot, zal men gewis haar vertrek gevoelen en lang moeten betreuren'*.

Ook de predikant van Apeldoorn schrijft een getuigschrift waaruit blijkt dat zij mej. Schelhaas niet hebben kunnen betalen *'zijnde de fondsen van dit gesticht zoo zeer beperkt dat hare verdiensten wel naar waarde geschat en geroemd maar geenszins beloond konde worden'*. Prima referenties dus.

Allette Ferdinanda Schelhaas blijkt van Duitse afkomst. Ze is in 1803 te Lingen bij Hannover geboren en gedoopt, inmiddels 39 jaar en ongetrouwd.

Als de regenten van Monnickendam laten weten dat zij gekozen is schrijft ze: *'Gaarne wil ik mij dan ook verbinden om om alle opzichten de lichamelijke en zedelijke belangen der weezen soo veel in mij is te helpen bevorderen, soo rekenende daarbij steeds op Uwe en der overige regenten vriendelijke medewerking. Uw dienaar A. F. Schelhaas'*.

In mei bekijkt mej. Schelhaas het weeshuis, waarbij ze ook de kinderen ontmoet en er wordt gesproken over haar beloning. Eenparig zijn regenten en regentessen van oordeel dat mej. Schelhaas *'zoo wat haar uiterlijke voorkomen als anderseits de vereischte bevoegdheid wel zouden bezitten om tot Moeder te worden benoemd'*.

Blijkbaar hebben de Regenten leergeld getrokken uit hun ervaring met Grietje Eshuis want in hun overweging is

niet onbelangrijk dat Mevr. Schelhaas, volgens eigen zeggen, de denkwijze van de Afgescheidenen niet is toegedaan. Mevr. Schelhaas aanvaardt de betrekking. Op 5 augustus 1843 wordt ze geïnstalleerd, waarbij haar voorgangster, mevrouw Eshuis, eervol wordt ontslagen en bedankt. Deze dankt op haar beurt de regenten en regentessen en verlaat de vergadering.

Inmiddels hebben de regentessen de inventaris van het Weeshuis gecontroleerd en in goede staat bevonden. Mevr. Schelhaas krijgt het reglement voorgelezen. Op de vraag of ze daar bedenkingen tegen heeft klinkt een duidelijk neen. Vervolgens worden alle weeskinderen aan de nieuw benoemde moeder voorgesteld, met daarbij de vermaning haar te eerbiedigen en te gehoorzamen 'hetgeen door hen allen bij een aandoenlijke gemoedsstemming werd beloofd'.

Grietje Boddeke en Maartje Scherpenhuizen

Maar zeggen en doen is twee. Een maand later blijkt dat Grietje Boddeke en Maartje Scherpenhuizen, *'welken geen genoegzame achting voor de aangekomen moeder betoonden en diens bevelen niet dan met weerzin vervullen'*, daarover ernstig worden onderhouden. Ze beloven beterschap.

Tijmen bij't Vuur

Het is 23 juli 1850 als de weeshuismoeder de regenten bericht dat uit haar secretaire een beursje is ontvreemd met daarin een bedrag van f 3,50. De veertien-jarige Tijmen bij 't Vuur, zoon van Cornelis bij't Vuur en Geertje Kersloot, blijkt de schuldige. Hij bekent, maar een maand later is het weer raak. De Weeshuismoeder vraagt de heren regenten langs te komen want *'de spaarpot van Klaas Lammes, Tijmen bij 't Vuur en Gerrit Mol, opgeborgen in een kastje, is geheel leeg bevonden'*. De zaak wordt hoog opgenomen en Tijmen wordt ernstig toegesproken door kantonrechter A. Göckel. Hij krijgt acht weken huisarrest, zowel na zijn werktijd als zondags en staat onder toezicht van de politie.

Terwijl hij nog in z'n strafperiode zit, ontvreemdt Tijmon geld van zijn baas. Regenten nemen in eerste instantie een advies van de Kerkenraad om hem naar de Kolonie in Drente te sturen niet over. Maar als Tijmen het jaar daarop weer steelt is de straf onverbiddelijk. Hij wordt in oktober naar de Kolonie in Frederiksoord overgebracht.

Op 4 maart 1856 heeft hij de Kolonie echter stilletje verlaten.

Van nakomelingen van Tijmen kreeg ik aanvullende informatie. Hij heeft twaalf jaar in Nederlands-Indie doorgebracht en meegevochten bij de onderdrukking van binnenlandse opstanden, waaronder die van Atjeh. Via Den Helder is hij in Warder terechtgekomen, waar hij eerst boerenknecht en later postbode was. Op 30 januari 1876 is hij daar getrouwd met de in IJpendam geboren Elisabet Oederkerk.

Verbouwing

In mei/juni 1853 wordt de kamer van de weeshuismoeder onder handen genomen. Met de verbouwing worden timmerman P. van Zalingen, metselaar C. Visser en schilder C. Kater Szn belast.

Overlijden regent Cornelis Kater

Op 10 juli 1854 overlijdt plotseling regent Cornelis Pietersz Kater, de scheepstimmerman, weduwnaar van Geertje Trapman. Hij is op 59-jarige leeftijd door een beroerte getroffen (10).

In de notulen van 11 juli staat: *'Sinds de wederheropening van het weeshuis in 1837 is hij een stuwende kracht geweest. Hij is binnen de regels steeds weer herkozen. Zijn kinderen zullen een brave en zorgvuldige vader moeten derven. Ook de wezen verliezen in hem eenen hartelijken en waardigen verzorger, wiens naam en handelingen door hen zo wel als bij ons noch lang en zegenend aandenken zal blijven'*.

De weeskinderen zullen bij de teraardebestelling het lichaam vergezellen en gedurende zes weken een uiterlijk teken van rouw op hun kleding dragen.

Afscheid mej. Schelhaas

Op 1 mei 1855 vermelden de notulen dat de weeshuismoeder gaat stoppen met haar werkzaamheden en rond 1 augustus zal vertrekken. Als reden geeft ze op dat, door een erfenis, haar financiën zodanig zijn verbeterd dat ze het nu wat rustiger aan kan gaan doen. Dat rustiger aandoen zou verband kunnen houden met haar leeftijd (52 jaar) maar evenzeer met het grote aantal kinderen dat het weeshuis bevolkte. In 1852 waren er 32 kinderen.

Testament

Op 14 juli 1855 vertrekt mej. Schelhaas naar Arnhem waar ze op 21 februari 1873 is overleden. In de akte wordt ze Allette Schelhase genoemd. Evenals haar voorgangster heeft ook zij het weeshuis met een flink bedrag bedacht.

Op 12 januari 1848 was mej. Schelhaas naar notaris Mehrens gestapt om een testament te laten maken, met als getuigen bakker Adriaan Kater en politieambtenaar Lourens Koster. Daarin verklaart zij tot haar erfgenaam te benoemen 'het Gereformeerd weeshuis te Monnickendam en zulks van alles wat ik met mijnen dood ontruimen

en nalaten zal, zonder enige uitzondering of voorbehouding'.

Verder: *'Ik benoem tot executeurs van dit mijn testament, beredderaars van mijnen boedel en bezorgers mijner begrafenis de heren regenten van het voormelde weeshuis, welke ten tijde van mijn overlijden die betrekking bekleden en aan wie ik al zodanige magt en gezag geve als aan executeurs volgens de wet kan worden verleend'*. Wat dat uiteindelijk het weeshuis aan financiën heeft opgeleverd heb ik niet kunnen achterhalen.

Tijdsbeeld 2e helft 19e eeuw

De mensen die in dit artikel aan de orde komen leefden in een andere tijd dan de onze. Het is daarom niet onbelangrijk hen te zien tegen de achtergrond van hun eigen tijd en omstandigheden. De heer Appel heeft eerder in een jaarboekje een tijdsbeeld van Monnickendam in de tweede helft van de 19e eeuw geschetst, waar ik u bij deze naar verwijst (11). Het vormt het kader voor de rest van mijn verhaal.

Jacobus v Aalst en Marijtje v Poelenburg (augustus. 1855-dec. 1861)

De regenten besluiten om, met het oog op de zedelijke opvoeding van de kinderen, na het vertrek van mej. Schelhaas, toch weer een echtpaar aan te stellen, zoals dat eerder ook het geval was. Een advertentie in de Haarlemmer Courant levert diverse reacties op. Eén echtpaar springt er uit: dhr en mevr. van Aalst/Poelenburg uit Haarlem. Zij worden op 3 juli 1855 voor een gesprek uitgenodigd, nemen de benoeming aan en worden op 1 augustus in het weeshuis verwacht.

Op 31 juli 1855 wordt afscheid genomen van mevrouw Schelhaas en worden Jacobus van Aalst en zijn vrouw Marijtje van Poelenburg welkom geheten en aan de kinderen voorgesteld. Jacobus van Aalst is op 3 januari 1812 in Haarlem geboren als zoon van Hendrik van Aalst, overleden te Haarlem op 19 december 1829 en getrouwd met baakster Adriana Brusse. Marijtje Poelenburg kwam uit Spaarndam. Daar is ze op 26 mei 1814 geboren als dochter van Jan Gerband Poelenburg en Elisabeth Droog. Als Jacob en Adriana op 11 augustus 1841 in Haarlem in het huwelijk treden is Jacob boekdrukker en woont hij aan de Nieuwegracht.

Het Bevolkings register van Monnickendam vermeldt hun inschrijving op 28 juli 1855, het Hervormd lidmatenregister op 19 juli van dat jaar.

Diverse gebeurtenissen

In november 1855 begeleidt vader van Aalst de weeskinderen Willem de la Cluse en Pieter en Anthonie Frantzen naar de Kolonie van Weldadigheid. Een hele trip voor die tijd. De reis gaat vanuit Amsterdam over de Zuiderzee naar Steenwijk en dan verder met paard en wagen. *'Ze zijn daar goed aangekomen'*, zo meldt hij bij thuiskomst.

April 1856 klaagt de weeshuisvader meerdere keren over het wangedrag van Pieter Lammes tegen hem en zijn vrouw. De regenten vermanen de jongen en dreigen hem naar Frederiksoord te sturen als hij zijn leven niet betert. Uiteraard wordt beterschap beloofd.

In juli van dat jaar beklagt de weeshuisvader zich over het gedrag van Adriaan Mars, Pieter Schoenmaker, Klaas Fagh en Jan Visser. Ze worden door de regenten op het matje geroepen. Adriaan Mars blijkt de aanstichter. Ook hem hangt opzending naar Frederiksoord boven het hoofd. En opnieuw, alle jongens beloven beterschap.

In november 1856 worden enkele kinderen die zich tegen de orders van de weeshuisvader en moeder hebben verzet bij de regenten ontboden. Onder hen Christiaan van Beemdelust. Allen krijgen huisarrest op de eerstvolgende zondagen na kerktijd maar Christiaan wordt op genoemde dagen extra gestraft met eenzame opsluiting in een bovenkamer van het weeshuis (12).

Pieter Lammes

Een maand later is er weer een probleem.

De eerder genoemde Pieter Lammes heeft zich aan laster schuldig gemaakt door te zeggen dat de weeshuisvader en moeder aan mensen buiten het weeshuis levensmiddelen zouden hebben gegeven en dat zij de wezen mishandelen.

Pieter bekend zijn ondeugd. Bij ondervraging blijkt dat hij vader en moeder een slechte naam wilde bezorgen, maar hij had alles zelf verzonnen. Hij ontloopt zijn straf niet en wordt drie dagen opgesloten in de kamer op zolder en krijgt die dagen alleen water en brood.

Cornelis Oud

In diezelfde maand december vraagt de weeshuismoeder om Cornelis Oud in het huis op te nemen. Vanwege zijn jeugdige leeftijd (3 jaar) is hij nog te jong voor het huis en daarom wordt hij ondergebracht bij zijn tante, de weduwe Cornelissen. Omdat het jongetje echter een zwak, ziekelijk gestel heeft, is het beter dat hij in het weeshuis verpleegd wordt. Aldus gebeurt. Hij heeft in 1876 het huis verlaten.

Gratificatie voor de weesvader

In februari 1857 vraagt weesvader van Aalst om een geldelijke tegemoetkoming omdat de f 150 per jaar niet toereikend is om in zijn behoeften te voorzien. Een week later krijgt hij een eenmalige gratificatie van f 25,-.

Legaat

Ook is er een financiële meevaller. De heer C.J. van Rooij legateert f 4000,- aan het weeshuis met daarbij de restrictie dat *'de vruchten en interesten dezer som jaarlijks op de gewone wijze ten behoeve van de weezen zullen besteed worden'*.

Aan het eind van de zomer 1857 wordt besloten om de regentenkamer opnieuw te behangen en te schilderen. De verlichting in het weeshuis zal door middel van pijpgas gaan plaatsvinden.

Naam van het weeshuis

Geconstateerd is dat bij de inschrijvingen op het grootboek verschillende namen in omloop zijn zoals het oude weeshuis, het nieuwe weeshuis en het Gereformeerd weeshuis. Daarom wordt er nu gekozen voor één naam: Het weeshuis der Hervormde Gemeente te Monnickendam.

Grietje Robert en Sijtje Westerveld

We zijn een jaar verder als de Weeshuismoeder aan de regenten vraagt of de 14-jarige Grietje Robert en de 13-jarige Sijtje Westerveld niet meer naar school hoeven. Ze kunnen dan voor huishoudelijk werk worden ingezet. Als hun schoolschriften op tafel komen en de resultaten de goedkeuring van de regenten hebben, wordt het verzoek ingewilligd. Onderwijzer Numan krijgt daarover bericht.

Diverse gebeurtenissen

Op 16 maart 1858 komt vader van Aalst met een schriftelijk verzoek om een gratificatie of verhoging van het traktement. Maar hij krijgt geen van beide omdat de regenten bang zijn dat die verhoging invloed zal hebben op de jaarlijkse subsidie van het stadsbestuur. Ze vinden het verzoek overigens wel gerechtvaardigd vanwege de goede arbeid van de weeshuisvader en moeder.

Het is april 1858 als de weesmoeder om zes nieuwe stoelen voor haar woonkamer vraagt. Ze heeft tot dan toe steeds haar eigen meubels gebruikt. Het verzoek wordt ingewilligd, waarbij de oude stoelen een plaatsje in het weeshuis krijgen.

Op 30 november 1858 vraagt vader om stoven voor de weesmeisjes in de kerk en zes bijbels en dito gezangboeken voor de wezen. Het wordt aangeschaft.

Vader en moeder gaan solliciteren

Half februari 1859 vraagt van Aalst schriftelijk om, samen met zijn vrouw, de week daarop twee dagen naar Delft te mogen gaan. Er is een vacature voor een vader en moeder in het ziekenhuis aldaar. Belangrijkste reden voor deze sollicitatie is wel dat ze meer gaan verdienen. Omdat de voorzitter er niet is wordt er nog geen besluit genomen en wordt de familie gevraagd de reis een week op te schorten. Vader en moeder van Aalst komen niet voor de job in Delft in aanmerking, maar het is duidelijk dat ze op termijn zullen vertrekken. 'Om zijn bestaan te verbeteren' solliciteert van Aalst een maand later naar een betrekking in Zaandam. Omdat met name de regentessen het verschrikkelijk vinden om deze mensen te zien vertrekken, juist nu er zoveel kleine kinderen in het gesticht zijn, wordt besloten om het traktement van f 150 te verhogen naar f 200,- per jaar.

Van Aalst en zijn vrouw zijn er blij mee. Het houdt weerhoudt hen er (voorlopig) van om te vertrekken.

1861

Het is maart 1861 als de weesvader gaat solliciteren op een vacante plaats in het weeshuis te Haarlem. Hij krijgt toestemming voor een gesprek, maar nog steeds ziet men het paar niet graag vertrekken.

De regenten en regentessen zijn opgelucht als vader van Aalst hen vertelt dat zij de betrekking in Haarlem niet hebben gekregen. Maar een vertrek kan niet uitblijven. Een half jaar later volgt een nieuwe sollicitatie. Op eigen verzoek krijgt van Aalst van de regenten een getuigschrift mee. Hij en zijn vrouw behoren tot de zes kandidaten die in aanmerking komen voor een post in het weeshuis te Koog aan de Zaan. Op dinsdag 8 oktober worden ze verwacht voor een gesprek. En dan gebeurt waar regenten voor hebben gevreesd, de heer en mevrouw van Aalst worden in Koog aangenomen en vertrekken op 19 december 1861 uit Monnickendam. Blijkbaar heeft het echtpaar van Aalst vanuit Koog aan de Zaan naar een nieuwe functie gesolliciteerd, want een aantal jaren later, op 16 oktober 1877, ontvangen de regenten een verzoek van Jacobus van Aalst te Gouda om een afschrift van het eervol ontslag uit zijn betrekking als weesvader op 10 december 1861, hetgeen hem wordt toegezonden.

Vader van Aalst heeft nog net meegemaakt dat de slaapkamer van de weesjongens vertimmerd en verbeterd is.

De jongens sliepen altijd in bedsteden maar sindsdien in afzonderlijke kribben. Dat de hygiënische omstandigheden niet altijd bijster goed waren blijkt in 1872 als er klachten zijn over ongedierte in de kribben.

Vader Alberts en echtgenote (dec. 1861 - mei 1879)

Vanwege het vertrek van vader en moeder van Aalst- Poelenburg wordt er als gewoonlijk een advertentie in de Haarlemmer Courant geplaatst. Gegadigden worden verzocht voor 31 oktober te reageren. Er solliciteren zo'n 20 echtparen, niet alleen uit Noord-Holland, maar ook uit Leiden, Utrecht, Roermond, Harlingen, Middelburg, Zutfen en Dordrecht. Uit Monnickendam zelf melden zich drie echtparen: Dirck de Jong en Annetje Kuijper, Jacob Salm en Maria de Boer en Gerrit Westerbaan, getrouwd met Trijntje Uitgeest.

Er worden uiteindelijk zeven echtparen geselecteerd maar daar horen de Monnickendammers niet bij. Van die zeven echtparen vallen er nog eens drie af en zo worden er op dinsdag 12 november vier paren uitgenodigd voor een gesprek.

De vier echtparen A.J. Keernink uit Haarlem, E. Terbeek uit Amsterdam, N. v.d. Bogaart uit Haarlem en E.H. Alberts uit Zutfen komen naar Monnickendam en worden door regenten en regentessen 'onder de loup genomen'. De keus valt uiteindelijk op Evert Hendrikus Alberts, geboren op 29 november 1818 te Zutfen en getrouwd met Johanna Hermina Feger, geboren te Doesburg op 20 december 1816.

De volgende dag gaat er een brief naar Alberts en zijn vrouw met de vraag of zij, in verband met het vertrek van de huidige weesvader en moeder per 15 december hun betrekking willen aanvaarden. Dat is akkoord. Het nieuwe echtpaar zal de 10e december in Monnickendam te zijn. Op verzoek van de regenten wordt dat nog eens twee dagen eerder. Aan de vertrekkende vader van Aalst wordt gevraagd om een lijst van het beschikbare meubilair op te stellen.

De regentenvergadering van 10 december 1861 is geheel gewijd aan het vertrek van van Aalst en zijn vrouw, die ruim zes jaar in dienst van het weeshuis zijn geweest en de begroeting van het echtpaar Alberts. De wezen worden aan het nieuwe echtpaar voorgesteld. Van Aalst krijgt van de regenten en regentessen als dank een sigarendrager van blauw porselein met zilver gemonteerd.

Diverse gebeurtenissen

Een maand na de installatie van de nieuwe weesouders is de voorzitter, de heer A. Nienhuis zeer ontstemd dat zijn vrouw niet als regentes is gekozen. Het loopt echter met een sisser af. In juni 1862 wordt besloten dat men zelf roggebrood gaat bakken in plaats dat nog langer van buiten het weeshuis te betrekken. Het eigen gemaakte brood blijkt uitstekend te smaken. In diezelfde maand is er een verschil van mening met de kerkenraad over het opnemen van wezen uit Katwoude. Er zijn echter teveel bezwaren van notabelen waardoor het plan niet doorgaat.

25-jarig bestaan van het weeshuis

In juli 1862 is het weeshuis 25 jaar eigendom van de Ned. Hervormde gemeente. Het feest wordt door regenten, regentessen en zij die dat eerder zijn geweest, groots gevierd. Ook de voltallige kerkenraad is van de partij en Ds. Hoogvliet houdt een feestrede.

Regent Jan Meet overleden

Op 24 juni 1863 is er een buitengewone vergadering want 's morgens is Jan Meet op 75-jarige leeftijd aan een beroerte overleden. Koopman Jan Meet woonde op de Middendam, op 4 augustus 1811 getrouwd met Klaartje Mooij. Hij was als regent jarenlang zeer betrokken bij het wel en wee van het weeshuis. In 1850 werd hij voor het eerste benoemd, daarna in 1854 en 1858. Een belangrijk man, hetgeen blijkt uit wat er rondom de begrafenis wordt geregeld. Op die dag zullen alle ramen van het weeshuis aan de straatkant gesloten zijn. De meisjes en de jongens moeten zes weken lang een strik van zwarte crêpe om de linkerarm dragen. Zoiets als een rouwband dus. De kerkenraad zal gevraagd worden of de overledene, overeenkomstig het Huishoudelijk Reglement, door de leden van de kerkenraad, oud kerkenraadsleden en door Regenten grafwaarts gedragen kan worden. De familie van de overledene zou graag zien dat ook de weesjongens de grafstoet vergezellen. Aldus gebeurt.

Problemen voor vader en moeder

Ook vader van Aalst en zijn vrouw lopen tegen wat problemen aan. Zo bespreken de regenten op 15 juli 1862 een opmerking van vader dat enkele kinderen bezwaar hadden gemaakt tegen een huisregel. Die kinderen worden daarover ernstig onderhouden en vermaand. Halverwege de maand december 1866 is er een akkefietje met Reijntje Leger. Ze heeft kwaad gesproken over vader en moeder en wordt daarom ernstig vermaand. Ze moet aan vader en moeder haar spijt betuigen. Doet ze dat niet dan zullen er maatregelen worden getroffen.

Op 7 november 1865 bericht de weeshuisvader dat hij gaat solliciteren op een soortgelijke betrekking in Buren, een stadje in de Betuwe met koninklijke allure met een heel groot weeshuis. Het gebouw staat er nog

steeds. Vader Alberts krijgt een certificaat van goed gedrag mee, maar hij wordt niet aangenomen. Het echtpaar Alberts heeft een zoon, Frederik. Hij is hulponderwijzer en is op 16 januari 1867 in Monnickendam komen wonen. Maar nog geen twee maanden later (9 maart) is de jongen in de stad overleden.

Brandweer

Net als alle andere mannen van de stad moet ook de weeshuisvader bij brand deelnemen aan bluswerkzaamheden. Nu was er in februari 1867 een nachtelijke brand op de Koemarkt geweest, waarbij de weeshuisvader als kringsluiter was ingezet. Van zijn afwezigheid hadden echter vier wezen gebruikgemaakt om zonder toestemming het huis verlaten. Daarom gaat er op 2 april een brief naar de brandweer met het verzoek om de weesvader bij brand te vrijwaren van activiteiten. Als argument wordt aangevoerd dat ook de hoofdonderwijzer, die alleen overdag les geeft, vrijstelling is verleend. Waarom dan niet aan de weesvader die dag en nacht op zijn post dient te zijn? Ondanks dit alleszins redelijke argument wordt het verzoek afgewezen.

Vrije dagen

Tijdens een vergadering op 25 juni 1867 krijgen vader en moeder enkele dagen verlof toegezegd, zeg maar een soort vakantie: vader Alberts van dinsdag 2 juli tot vrijdag 5 juli en moeder Alberts van 2 tot 12 juli. Regenten en regentessen zullen in die tijd toezicht op de kinderen houden. In januari 1869 solliciteert vader Alberts bij het Luthers weeshuis in Den Haag en vraagt opnieuw om een getuigschrift. Maar ook dit keer blijft alles bij het oude.

Uitje voor de kinderen

Ook de weeskinderen hadden wel eens een bijzondere dag. Op 6 juli 1869 melden de notulen dat er in de week daarvoor een rijtoer van vader en moeder met de 17 kinderen naar Alkmaar heeft plaats gevonden. Het bericht zal wel genoteerd zijn vanwege de kosten: f 30,50.

Johanna Beenink

In maart 1870 komt Johanna Beenink ter sprake. Ze is 17 jaar en hulpbehoevend. Ze heeft vallende ziekte of toevallen. Hoewel de reglementen haar opname niet toelaten beslist de kerkenraad dat ze in het weeshuis moet worden opgenomen. Uiteindelijk zijn regenten bereid tegen billijke vergoeding het meisje op te nemen *'om de stoffelijke en zedelijke belangen der ongelukkig te bevorderen'*. De familie krijgt daarvan bericht: Martinus Stolp, haar oom te Assendelft; Aafje en Maretje Stolp, tantes in Westzaan; Johanna Stolp, wed. E. Avis, een tante in Haarlem. Bij de eerstgenoemde staat nog een ladetafel die Johanna toebehoort. Johanna vraagt of ze, onder begeleiding, haar tante mag zien. Die is altijd zo goed voor haar geweest. Haar oom in Assendelft wordt gevraagd de ladetafel op te zenden.

Johanna Beenink is op 11 juli 1852 geboren, dochter van Hendrikus Beenink en Josina Stolp die op 18 november 1849 zijn getrouwd. Het meisje heeft een moeilijk leven gehad. Dat valt op te maken uit de notulen van 1 juni 1875: *'Na veel ziek zijn en een sukkelend bestaan vanwege teering is in de vroege morgen van 27 mei 1875 in het weeshuis Johanna Beenink overleden, bijna 23 jaar'*. Haar overlijden is per omgaande bekendgemaakt aan haar oom M. Stolp te Assendelft, met de uitnodiging om de begrafenis op de 29e bij te wonen. Dat is echter niet gelukt. Hij wordt verzocht de familie in te lichten. Per brief wordt opgaaf gedaan van haar nalatenschap: 2 oorbelletjes (goud), een slag rode kralen met slotje, een gouden ringetje, een zilveren knip, een dito kam en vingerhoed en een ladetafeltje. De vraag is aan wie dat ter hand moet worden gesteld.

De kosten van een graf en het kleed worden doorgaans door de gemeente betaald, maar ten aanzien van Johanna is dat geweigerd. Dus betalen de regenten de verschuldigde f 14,- begraafkosten.

Eind juni komt er een brief van de heer M. Stolp uit Assendelft met de mededeling dat de sieraden onder de weesmeisjes verdeeld mogen worden. De ladetafel moet naar de familie Beenink. Regenten gaan met het eerste akkoord, over het tweede verzoek wordt nagedacht.

Klaas Karmelk

Opnieuw overlijdt er een regent. Dit keer is het de pasbenoemde Klaas Karmelk, echtgenote van Grietje Groot. Klaas woonde in de Kerkstraat op nummer 98, was 61 jaar en molenmaker van beroep, geboren op 27 mei 1810 als zoon van Klaas Karmelk en Jannetje de Moes. Zijn overlijden op 17 februari 1872 kan verband houden met de pokkenepidemie die dat jaar Monnickendam teistert en waar 4% van de inwoners aan overlijdt (13). Een aantal maanden daarvoor was de weduwe van Dirk van Dijk (Aaltje Jansen) ook al aan de pokken overleden, waardoor haar vier minderjarige kinderen vanwege besmettingsgevaar enige tijd niet in huis konden worden opgenomen.

Wijfe Vlucht

Op 12 maart 1872 wordt een brief van ene heer Kerkwijk besproken. De wees Klaas van Deukeren is tot zijn

tevredenheid bij hem werkzaam als molenaarsknecht. De heer Kerkwijk vraagt de regenten of er een meisje in het weeshuis is dat bij de boerenstand wil dienen. Hij kan haar een goede dienst verschaffen. Het weesmeisje Wijfje Vlugt verklaart zich daartoe graag bereid. Ze heeft nog niet de leeftijd om het weeshuis officieel te verlaten, maar regenten gaan akkoord. De weeshuismoeder gaat er met Wijfje heen om te zien of zij ondergebracht kan worden bij het echtpaar Grootendorst te Benthuizen. Dat lukt en Wijfje wordt voor het eerste jaar verhuurd voor f 30,- en zal per 1 mei beginnen. In juli 1872 komt er echter een brief van mevr. Kerkwijk te Benthuizen. Wijfje Vlugt blijft maar ongesteld (ziek) waardoor zij niet in staat is om haar werk te doen. Daarom zal vader de mevrouw berichten dat, als het meisje ziek blijft, het dan per 1 augustus in het weeshuis kan terugkeren om haar bij de eerste gelegenheid van een lichte dienst te voorzien.

Zanguitvoering

In de grote kerk is een zanguitvoering gehouden ter herdenking van het feest der slag op de Zuiderzee o.l.v de bekende admiraal Cornelis Dirksz, 300 jaar daarvoor (14). Bij die gelegenheid is een collecte gehouden die f 10,42 heeft opgebracht. Dat geldt is voor de weeskinderen bestemd. Het wordt vader ter hand gesteld om het in de spaarpot van de kinderen te stoppen om daar t.z.t. een uitstapje van te bekostigen.

Spaarbank

Omdat in 1873 de spaarbank van Monnickendam wordt opgeheven (15) wordt het gespaarde bedrag van de kinderen ad f 305,73 in het weeshuis bewaard. Uit een overzicht blijkt dat de volgende kinderen dat jaar in het huis verblijven: Anthonie, Maria en Pieter van Beemdelust; Antje en Willem Doekes; Willemtje Boomgaard; Cornelis Pronk; Henderika Hulskemper; Philippus Vlugt; Jacob de Wit; Trijntje Oostzaan en Pieter, Jan en Teunis Kater.

Onderhoud van het weeshuis

In augustus 1878 maakt vader Alberts regenten er op attent dat het wenselijk zou zijn om voor en achter het weeshuis wat schilderwerk te laten verrichten. Besloten wordt het voorste gedeelte van het weeshuis te laten schilderen door J. Groot cs.

Artis

Vader Alberts deelt regenten dat zijn neef de kinderen kosteloos in Artis kan krijgen en vraagt of de kermisgiften voor de overtocht gebruikt mogen worden. Dat wordt goedgevonden, als het het weeshuis verder maar geen geld kost.

Overlijden weesmoeder; vertrek weesvader

Na een smartelijk lijden van ruim vier maanden is op 14 maart 1879 weesmoeder Johanna Hermina Feger overleden. Ze is 61 jaar geworden. Vader Alberts en zijn vrouw hebben met onvermoeide ijver hun werkzaamheden ruim 18 jaar verricht, tot groot genoegen van veel regenten, regentessen en de meeste wezen. Door haar overlijden wordt de betrekking van weesvader en moeder echter vacant.

Op 31 mei 1879 vertrekt vader Alberts naar Amsterdam. Daar heeft hij nog zo'n twintig jaar gewoond als hij op 21 september 1901 overlijdt, bijna 83 jaar oud. Ook vader Alberts heeft bij testament d.d. 23.11.1900 het weeshuis bedacht met een bedrag van maar liefst f 1200,-

Christiaan Meijer en Margaretha Wilhelmina Wesseling (mei 1879 -november. 1882)

Twee keer wordt er in de Haarlemmer en Purmerender Courant en Het nieuws van de dag een oproep gedaan voor een nieuwe weesvader en moeder tussen de 35 en 45 jaar. Gegadigden moeten zich voor 8 april bij regent Gerrit Bark melden.

Op 1 april zijn er 32 sollicitanten uit alle delen van het land. Ik noem de namen van de Noord-Hollanders. Misschien zit er een familielid bij: P. Roozendaal, Oudendijk; Klaas Boon, Purmerend; Jan Meijer, Barsingerhorn; Christiaan Meijer, Purmerend; P. Braak, Zaandam; J. Mijnales, Graft; J. Kasteen; Purmerend; Klaas van Dongen, Westzaan; B. de Roos, Purmerend; J. Adelaar en W. de Mik, Haarlem; Jac. Stroobach, Graft; Joh. Drielaarts, Enkhuizen en P. Schenk, Zaandam- oost.

Vijf brieven krijgen extra aandacht. Die van P. Schenk en echtgenote, Johannes Drielaarts, Christiaan Meijer, W. de Mik en L. Bijl uit Strijen. Deze vijf echtparen worden uitgenodigd om maandag 28 april 13 uur in Monnickendam te verschijnen. De echtparen uit Strijen en Enkhuizen zullen een tegemoetkoming van f 5-, in de reiskosten ontvangen.

De sollicitant uit Strijen dhr. L. Bijl haakt af vanwege de hoge reiskosten. De overige gegadigden beantwoorden, mede naar aanleiding van het reglement, vragen over hun eventuele betrekking. Bij meerderheid van stemmen wordt besloten om ook de heer Bijl uit Strijen te horen, omdat regenten de keus toch nog iets te beperkt vinden.

Een bezoek aan Strijen leert echter dat dit echtpaar te oud is voor de job. Daarom valt de keuze uiteindelijk op Christiaan Meijer en zijn echtgenote Catharina Wesseling uit Purmerend. Ze worden op 3 mei 1879 in het Bevolkingsregister van Monnickendam ingeschreven (Hervormd lidmatenregister 3 juni) en beginnen hun taak op maandag 26 mei 1879 tegen een salaris van f 200,- per jaar met gratis kost en inwoning, geneeskundige hulp en medicijnen. Hun installatie, die geleid wordt door Ds. Montagne, vindt plaats op dinsdag 27 mei, de dag waarop vader Alberts afscheid neemt.

Christiaan Meijer, schoenmaker van beroep, is op 11 november 1828 te Amsterdam geboren als zoon van Gerrit Meijer en Niesje Daman. Zijn vrouw Catharina Wilhelmina Wesseling is op 11 september 1825 in Purmerend geboren, dochter van tuinman Jan Wesseling en Cornelia van der Hars. Beiden worden zoveel mogelijk op de hoogte gesteld van de gang van zaken en geïnformeerd over o.a. de voeding van de wezen. Het nieuwe echtpaar krijgt de zorg toevertrouwd over 21 kinderen.

Alida Houtgraaf en Maartje van Dijk

Op 4 augustus 1879 bespreken de regenten een klacht van vader en moeder tegen de wezen Alida Houtgraaf en Maartje van Dijk die brutaal tegen hen zijn geweest. Na vooraf de vader te hebben gehoord worden de meisjes afzonderlijk van elkaar binnengeropen en ernstig toegesproken. Dit keer krijgen zij een lichte straf: huisarrest. De tijdsduur wordt aan de vader overgelaten. De straf voor Maartje van Dijk moest 'wegens stijfhoofdig' echter meer zijn dan voor Alida. Vader vraagt de regenten om een schriftelijke verklaring om, indien nodig, de weeskinderen te mogen straffen. Die verklaring krijgt hij en luidt als volgt:

Regenten van het weeshuis ..., gezien het door de binnenvader van genoemd gesticht ingediend verzoek, verleenen bij deze aan (naam vader en moeder) het regt en machtiging om aan diegene der in 't gesticht verpleegd wordende weezen enz. die zich aan overtreding van een der artikelen van het reglement tot handhaving van orde en tucht vervat mogten schuldig maken of op andere wijze de ... der godsvrucht of zedelijkheid mogten overschreiden, naar hunne meening en zienswijze eene gepaste en meest doeltreffende straf op te leggen, bestaande in huisarrest van een of meerdere dagen of weken of anderszinds'.

De Regenten blijven echter ten allen tijde de bevoegdheid houden om dit besluit in te trekken of, als het nodig mocht blijken, te veranderen.

Neeltje Buter

In september 1879 deelt de weeshuisvader mee dat de toestand van het weesmeisje Neeltje Buter steeds zorgelijker wordt en dat zij z.i. spoedig het tijdelijke met het eeuwige zal verwisselen.

Neeltje Buter, op 18 mei 1865 geboren, is de dochter van een ongehuwde moeder die ook Neeltje Buter heet. Deze moeder was overigens al twee keer eerder zwanger geraakt van een niet nader genoemde manspersoon. In 1859 was zij bevallen van een zoon Jan en in 1861 van een zoon Gerrit. De laatste is twee maanden na zijn geboorte overleden. Vader heeft het goed gezien want op 2 oktober overlijdt Neeltje Buter en wordt op zaterdag 4 oktober om twaalf uur begraven. De familie wordt op de hoogte gesteld. De regenten dragen haar naar het graf. Zij doen dat uit liefde. Aan de burgemeester wordt gevraagd of hij gratis een graf en kleed ter beschikking wil stellen. Het antwoord is ja. De kist met bekleedsel wordt gemaakt door timmerman Pieter Karmelk. Van de familieleden is alleen haar oom Jan Buter bij de begrafenis aanwezig. Ds. Montagne houdt een hartelijke toespraak met een woord van dank tot de dragers voor het verrichten van hun liefdewerk ter ere van de overledene en de belangstelling in het weeshuis.

Bizonderheden

Op 14 oktober meldt Vader Meijer zich bij de regenten met enkele vragen:

1. er is behoefte aan rekeningen. Er zullen er 500 gedrukt worden bij mej. C.M. Molenaar.
2. Betje van der Zee en Trijntje Oostzaan hebben een paar nieuwe schoenen nodig. Die zullen bij Pieter Valentijn worden gekocht.
3. Of de twee oudste weesmeisjes gebruik mogen maken van de 'onderlinge avond naaischool of bijeenkomst ten voordele des zendelingen'. De regenten vinden dit een vraag voor de dames regentessen en verwijzen vader Meij door naar Mej. Stam.

Dienstbode

Op 21 juli 1880 maakt vader de regenten er op attent dat er te weinig grote meisjes in het huis zijn om te helpen bij het huishoudelijke werk. Besloten wordt 'pogingen aan te wenden tot het verkrijgen van een goede sterke dienstbode om als dan vrij te zijn van werksters'. In oktober is er een dienstbode gevonden. Ze heet Lobberich Kis, is geboren op het eiland Marken en laatst werkzaam in Oudendijk. Ze gaat f 1,15 per week verdienen.

Vader jarig

De vader viert zijn eerste verjaardag, juist op een dag waarop de regenten vergaderen. Oud-regent Pieter de Jong is gevraagd om de avond bij te wonen. Ze zullen wat geld afzonderen ten einde vader en moeder in de gelegenheid te stellen er een gedachtenis voor te kopen. De avond wordt verder vriendschappelijk met elkaar doorgebracht.

Geldinzameling

In mei 1882 wordt door vader Meijer ter kennisgeving gebracht dat bij het rondgaan der wezen met de bus voor de algemene armen, door sommige mensen aanmerkingen worden gemaakt en aan de wezen wordt gevraagd voor wie zij wekelijks dat geld ophalen en dan door hen wordt geantwoord: voor de algemene armen. Waarop aan vader Meijer wordt gelast indien er weer zulke vragen komen te antwoorden 'dat zij dat doen omdat er enige voordelen voor haar aan verbonden zijn'.

Dienstbode

Op 30 juni 1882 meldt vader dat de dienstmeid Antje Visser, opvolgster van de eerder genoemde Lobberich Kis, per 1 augustus vertrekt. Hij mag omzien naar een vervangster. Het wordt Trijntje Dinkla die f 100,- per jaar voor haar werkzaamheden zal ontvangen. Er gaat echter een gerucht dat het genoemde meisje 'een zeer hoofd heeft'. Als Trijntje zich bij regenten en regentessen heeft gemeld blijken de gedane beschuldigen laster te zijn. Toch is er iets niet goed gegaan, want begin september blijkt dat de dienstbode wegens '*bijzondere omstandigheden*' al is ontslagen. Ze wordt vervangen door Maritje van der Horst, geboren 22 juni 1840, die op 4 september begint tegen een weekloon van f 1,75 + een extraatje met kerst.

Omdat een van de grotere meisjes, Alida Houtgraaf, de dochter van Gerrit Houtgraaf en vroedvrouw Elsje Marina Vermeer, het weeshuis gaat verlaten, vraagt vader Meijer om een tweede hulp. Hij schrijft: '*Daar de zaken van het weeshuis ons na aan het hart liggen, meer als eenig mensch kan vermoeden, zoo verzoeken wij met de meeste eerbied dagelijksche hulp en dat is naar onze meening onmisbaar. Wij kunnen het met niets minder klaar houden, daar ik tegen mijn zin liever u nevens gaand verzoek met de meeste eerbied wil aanbieden. Zijt verzekert dat ik dit schrijven als in de tegenwoordigheid Gods heb geschreven die te gebieden heeft over de aarde en de volheid derselve, die ons en onze weezen altijd zal verzorgen aan al wat wij nodig hebben*'.

Vraag om ontslag

Tegelijk ontvangen de regenten een brief met de volgende inhoud:

'Daar ons de tegenwoordigen omstandigheden onhoudbaar toeschijnen, zo verzoeken wij U in alle nedrigheid met 1 november aanstaande een eervol ontslag uit deze onze betrekking om ons in onze burgerkring terug te trekken'. Was getekend de weesvader en moeder.

Als vader daarop ter vergadering wordt ontboden bevestigt hij de vraag of hij bij zijn besluit blijft met ja. Regent Bark reageert dat zijn ontslag te spoedig is en dat er op zo'n korte termijn geen opvolger te vinden is. Daarom kan er van een eervol ontslag geen sprake zijn. Zij herinneren vader Meijer aan een mondelinge uitspraak dat hij het weeshuis 'niet in de nood zal laten'. Vader antwoordt dat hij dat niet zal doen als hem de nodige hulp wordt verschaft. Regenten vinden de vraag van vader Meijer om een tweede hulp echter overdreven.

Het komt er uiteindelijk op neer dat vader en moeder Meijer op korte termijn vertrekken. Regenten geven hen de volgende verklaring mee die hen op de dag van vertrek wordt overhandigd:

'De ondergetekenden, regenten van het Hervormd weeshuis te Monnickendam verklaren bij dezen dat C. Meijer en echtgenote gedurende ruim drie jaar als binnen Vader en Moeder in voornoemd weeshuis het zelve getrouw en eerlijk hebben gediend en verzorgd. Doch door hun aangevraagd ontslag uit genoemde betrekking niet in het oog is gehouden, tijd en wijze, waarop dit ontslag is aangevraagd'.

Christiaan Meijer en zijn vrouw vertrekken op 26 oktober 1882 naar Purmerend. Daar is vader Meijer op 27 april 1908 op 79-jarige leeftijd overleden. Zijn vrouw Catharina in september 1923.

Regenten hebben intussen niet stil gezeten en de weduwe F. Mol bereid gevonden als noodhulp het weeshuis te willen dienen tegen f 3,- per week en vrije kost.

Als gevolg van het overhaaste vertrek van vader Meijer wordt het reglement opnieuw herzien en aangepast.

Anthonie de Bruijn en Anna Maria Voltman (november. 1882-april 1887)

Op een advertentie reageren 42 echtparen. Na een voorselectie blijven er vijf over die op 15 november worden verwacht. Het is op die dag echter bar en bos weer. Regenten en regentessen denken dat er niemand van de uitgenodigde echtparen zal verschijnen. Maar ziedaar, drie van hen hebben weer en wind getrotseerd en melden zich op het afgesproken tijdstip. Na afweging blijft er één echtpaar over, vader de Bruijn en zijn vrouw.

Anthonie de Bruijn is op 24 januari 1827 te Amsterdam geboren, getrouwd met Anna Maria Voltman, eveneens in Amsterdam geboren op 14 januari 1836. Vader de Bruijn is Hervormd, zijn vrouw behoort tot de

Lutherse gemeente. Het blijkt geen probleem voor de aanstelling te zijn.

Op 1 december wordt afscheid genomen van het echtpaar Meijer en vader en moeder de Bruijn geïnstalleerd. Bij die gelegenheid worden de kinderen getrakteerd op melk en een broodje kaas.

De weeshuisvader en moeder worden bijgestaan door een 'dienstmeid' die f 22,75 per kwartaal verdient.

Eén van de Bruijns eerste activiteiten is het vervangen van de ijzeren kookpot die zich in een zeer slechte toestand bevindt. Hij mag bij C. de Moes een nieuwe kopen.

Gift

De Doopsgezinde predikant van Monnickendam, Ds. v.d. Ploeg heeft regent Bark f 30,- ter hand gesteld. Op 11 februari is hij 25 jaar getrouwd en ook 25 jaar predikant. Het geld is bestemd voor een huiselijk feest van de weeskinderen op voornoemde zondag. Ds. v d Ploeg wordt mondeling en schriftelijk bedankt voor deze gift.

Maretje van Dijk

Op 21 maart 1883 komt het gedrag van het weesmeisje Maretje van Dijk ter sprake. Ze heeft op zondagmiddag 18 maart het weeshuis verlaten en gezegd dat ze niet terug zou komen, maar bij haar zuster zou gaan wonen.

Namens de regenten sommeert Bark het meisje echter om zondagavond om zeven uur in het gesticht terug te zijn.

Met de grootst mogelijke tegenzin heeft Maretje aan dat bevel gehoor gegeven. Ze eet en drinkt niet en wil geen enkele werkzaamheid verrichten. Regent Klaver houdt haar haar onbehoorlijke gedrag voor en geeft moeder opdracht om het meisje aan het werk te zetten. Als Maretje weigert moet hij opnieuw worden geroepen en dan zullen er andere maatregelen worden genomen. Als het meisje nog eens over haar gedrag wordt onderhouden is het antwoord dat zij naar haar zuster wil en voor zich zelf wenst te zorgen door naaiwerk te verrichten.

Regenten zeggen haar dat wanneer haar zwager lente Westerneng een verklaring wil tekenen dat hij voor haar zal zorgen en alle lusten en lasten voor zijn rekening wil nemen, haar huisvesten en onderhouden totdat ze 23 jaar is, zij dan akkoord gaan. Zo niet dan blijft zij tot haar 23e in het huis. Blijkbaar is ze toch vertrokken want het weeskinderboek meldt dat Maretje van Dijk op 31 maart 1881 uit het weeshuis is ontslagen.

Huwelijk

Op 31 mei 1883 vraagt Bertha (officiële naam Romkje) van der Zee aan de regenten om in augustus van dat jaar te mogen trouwen met viskoper Simon Meij, zoon van Jan Meij en Cornelia Groen. Er zijn geen bezwaren. Het huwelijk vindt plaats op 12 augustus. Bertha is op 4 juni 1861 geboren. Ze is het oudste kind van Hendrik van der Zee die op 30 september 1860 was getrouwd met Elisabet Oosterbaan. Op 19 mei 1877 is Bertha, samen met nog 6 broertjes en zuisjes, in het weeshuis opgenomen. In 1880 is ze gaan werken bij mevrouw Werentles.

Vier kinderen van Bertha en Sijmon zullen in 1901 in het weeshuis worden opgenomen.

Nieuwe school

Op 1 januari 1884 wordt de Christelijke school geopend. Regenten denken na hoe ze, in verband met de schoolgaande weeskinderen, daartegenover moeten staan. Zowel de school als het weeshuis hebben dezelfde grondslag. Bark en Blankevoort merken op dat het weeshuis voor een gedeelte van giften van de gemeenteleden afhankelijk is en 'zijn van gevoelen dat de vele tegenstand welke tegen de christelijke school bestaat dien giften grotelijks zouden kunnen minderen, het welk zeer ten nadele van het gesticht zou werken'. Regent Klaver deelt dit gevoel echter niet. In maart melden de notulen dat de schoolgaande weeskinderen vanaf 1 april de Christelijke school (School met de bijbel) zullen gaan bezoeken. Het onderwijs zal gratis zijn.

Waterverkoop

Op 25 april 1884 komt er een brief van het Stadsbestuur met de volgende inhoud: *'Wij hebben de eer u mede te delen dat de raad dezer gemeente in zijn zitting van den 24e april j.l. heeft besloten de verkoop van water uit de aan de gemeente toebehorende koemarktbak door de gemeente te doen geschieden, de daaruit voortvloeiende baten te storten in de gemeentekas om ten algemene voordelen te strekken en dat dit besluit den 1e juni a.s. in werking zal treden, waardoor alzo vanaf die datum de verkoop van water uit de koemarktbak door en ten bate van het Nederlands Hervormd Weeshuis zal ophouden'*. Daarmee vallen wat inkomsten weg. Weliswaar geen groot bedrag weliswaar, maar toch!

Spijslijst

Wat de kinderen zoal te eten kregen lezen we in de spijslijst die op november 1884 van kracht wordt:

zondag: aardappelen met groenten en 3 ons ossenvlees

maandag: idem maar dan met vet

dinsdag: erwtensoepp met spek

woensdag: aardappelen, groenten, spek

donderdag: erwten of bonen met vet

vrijdag: aardappelen, groenten, spek

zaterdag: boekweitgort met stroop.

De weesvader moet zoveel mogelijk van de in het huis voorhanden zijnde groenten gebruikmaken.

Ontslag

In januari 1887 vragen vader en moeder de Bruin ontslag per 1 april, hetgeen wordt geaccepteerd.

Johannes Konst en Johanna Brugman (april 1887 - november. 1891).

Onder de reeks sollicitanten bevinden zich enkele echtparen die de speciale aandacht van de regenten hebben. Dhr. Kater brengt o.a. een bezoek bij een echtpaar in Baarn en vertelt in de vergadering dat hun huis er zeer burgerlijk en zinderlijk uitzag. Ook de vrouw had een goede indruk op hem gemaakt. Het echtpaar is Ned. Hervormd, heeft goede getuigschriften en geen kinderen. Het zijn eenvoudige, nette mensen. De vrouw is met naai- en verstelwerk etc. goed vertrouwd. Beiden zien er gezond uit en hebben geen bezwaar tegen het reglement.

Het gaat om Johannes Konst en zijn vrouw Johanna Brugman. Ze worden met algemene stemmen gekozen en beginnen hun dienst op 1 april 1887, de dag van hun installatie die door Ds. Wüstenhoff wordt verricht. De nieuwe vader en moeder hebben als taak de kinderen op te voeding tot nuttige burgers van de maatschappij, maar bovenal tot leden van Gods Koninkrijk. En omdat zij uit zichzelf daar geen kracht toe besitten, wijst Wüstenhoff hen op God van wie alle hulp komt en die niet beschaamd doet uitkomen, hen die hun vertrouwen op Hem stellen.

Ook de nieuwe vader spreekt een woord. Hij bedankt ds. Wüstenhoff voor de woorden tot hem gesproken en zegt doordrongen te zijn van het besef dat het een moeilijke betrekking is, hem op de schouder gelegd, doch hoopt onder biddend opzien tot God te doen wat zijn hand goed vindt te doen. Hij dankt regenten en regentessen voor het vertrouwen in hem gesteld en beveelt zichzelf en zijn echtgenote in hun voorbede aan.

Tot de kinderen zegt hij: *'Jongens en meisjes, het is een moeilijke taak waar een goede vader en moeder die ge liefhebt van u gaat in diens plaats op te treden, doch heb goede moed, hebt ook ons lief en wij zullen u wederkerig liefhebben en uw verwachting zal niet beschaamd worden'*.

Tot slot wordt de zegenbede Ps. 134:3 gezongen.

Op 4 mei wordt de gehele inventaris aan vader en moeder Konst overgedragen, met een schriftelijke bevestiging dat alles in orde is bevonden. Als vader Konst een week in functie is vraagt hij om petten en klompen voor de kinderen. Hij mag ze zelf aanschaffen. Tevens verzoekt hij de regenten om de pakjes van de kinderen eens te komen nazien omdat sommige in 'zeer zuinige staat verkeren'.

Bezuinigingen

Eind februari 1888 wordt er vergaderd met het oog op mogelijke bezuinigingen. De inkomsten zijn het voorbije jaar sterk teruggelopen en dat zal nog wel meer worden. Het batig saldo is laag en dan zal men met de inkomsten het volgende jaar niet toekomen. Omdat er volgens regenten van bepaalde artikelen wel wat teveel wordt gebruikt, worden vader en moeder Konst ter vergadering geroepen. Er moet bezuinigd worden en regenten vragen hen of er geen producten zijn waarmee ze wat spaarzamer kunnen zijn. Beiden zouden echter niet weten waar op te moeten/kunnen bezuinigen maar ze zullen hun best doen.

Vader Konst meldt de regenten dat de prijzen bij de leveranciers verschillen, zowel in prijs als in kwaliteit. Hij moet echter inkopen bij de leverancier van de maand, hetgeen betekent dat hij dan vaak meer moet betalen dan bij anderen. Ook de aankoop van brood verschilt per leverancier, soms wel f 2,- a f 3,- in de maand.

Reglementswijziging

Op voorstel van regenten heeft de kerkenraad op 9 maart 1888 art. 21a van het algemeen reglement als volgt veranderd: *'Geen kinderen boven de twintig jaren zullen meer in het huis worden opgenomen'*.

Bizonderheden

In juni komt vader Konst binnen met twee hele slechte broeken van Henk en Willem Gras. Er zal goed worden gekocht bij A.M. Monnickendam en de naaister van het huis zal er nieuwe broeken van maken.

In diezelfde vergadering vraagt de wees Christiaan Meijer of hij als stoker vrijwillig dienst mag nemen bij de marine. Dat wordt goedgevonden en vader Konst moet de benodigde stukken/papieren in orde maken. Christiaan is de 22 juni vertrokken.

De tram

De nieuwe weesvader en moeder zijn getuige van de eerste stoomtram die door Monnickendam gaat rijden. Na een laatste proefrit op 12 december 1888 volgt op donderdag 13 december de officiële opening van de tramlijn Amsterdam- Edam die met een frequentie van zes keer per dag zal gaan rijden. De Noordeindepoort is er zelfs

voor afgebroken (17).

Gedwongen huwelijk

Op 23 januari 1889 komt Simon Oosterveld, geboren op 3 mei 1867, de zoon van Jacob Oosterveld en Trijntje Morees, met zijn meisje ter vergadering en vraagt toestemming om te trouwen. Bark zegt dat die toestemming niet gegeven kan worden omdat hij nog geen 22 jaar is. Het meisje blijkt echter in verwachting is en daarom wordt de toestemming toch verleend. Simon moet dan wel in Monnickendam trouwen en niet in Genemuiden waar het meisje vandaan komt, want de regenten, die als getuigen zullen optreden, hebben geen zin om naar Genemuiden af te reizen. Vermoedelijk zijn ze toch in Genemuiden getrouwd want in de burgerlijke stand van Monnickendam wordt het huwelijk niet vermeld.

Klachten

Een maand later wordt er door regenten gesproken over klachten van de kinderen tegenover vader en moeder. Vader Konst en zijn vrouw worden ter vergadering geroepen waarop hen gevraagd werd of zij soms 's avonds als de kinderen naar bed waren, de deur sloten en nog uit waren gegaan en dat de kinderen tegenwoordig niet goed door hen werden behandeld. Er wordt over gesproken en sommige dingen worden door de vader en moeder bekend, maar ook dat ze bepaalde dingen niet wisten. Er waren klachten over het eten en het avondeten zoals de rijst en de brei die te waterig zou zijn. Einde van het gesprek is dat vader wordt gevraagd om een beetje meer eensgezindheid te bewerkstelligen. Het probleem blijkt echter niet opgelost want in juni 1889 wordt er opnieuw gesproken over klachten van vader en moeder tegen de kinderen en omgekeerd. Besloten wordt om eerst de kinderen afzonderlijk en daarna met vader binnen te laten. Allen krijgen te horen dat het hun plicht is om mee te werken aan een 'verbeterde toestand'.

Moeder berispt

In april 1890 moet moeder Konst op het matje komen.

Uit het verschoftbriefje blijkt dat zij, zonder daarvan de regentessen in kennis te stellen, een naaister in dienst heeft genomen. Ze krijgt te horen dat het geen pas geeft om naar willekeur te handelen, waarna door moeder op onbehoorlijke wijze wordt geantwoord dat zij niet van plan was alles zelf te doen en daar ook niet voor was aangenomen. Na haar nog met enkele worden gezegd te hebben dat zij ondergeschikt is verlaat zij de kamer.

Het zijn signalen van een aanstaande breuk, want een half jaar later blijken vader Konst en echtgenote te hebben gesolliciteerd als binnenvader en moeder van het weeshuis te Scheveningen. Tijdens de vergadering van 26 oktober 1891 komt hun ontslagaanvraag aan de orde. Daarom wordt er in 'Het Nieuws van de Dag' een advertentie geplaatst voor een nieuw echtpaar.

Afscheid

Vader en moeder Konst zijn een jaar of vier in Monnickendam geweest als zij op 16 november 1891 Monnickendam verruilen voor Scheveningen. Tot zover het tweede deel over de vaders en moeders van het weeshuis. In het jaarboekje van 2005 hoop ik de laatste circa zestig jaar te bespreken.

C.A.E. Groot

Noten

1. Zie jaarboekje 2003, blz. 101-162
2. Monnickendam in Waterland, Addy van Overbeeke, blz 76; zie ook: Armenzorg in Monnickendam, in de eerste helft van de negentiende eeuw, jaarboekje 1978 blz. 29vv door Mevr. ME. Hielkema en uitgebreider haar scriptie: Armenzorg in Monnickendam 1795-1854, Amsterdam 1977.
3. Jaarboekje 2001, blz. 118
4. Jaarboekje 2002 blz. 55 vv, vooral blz. 72.
5. Zie de artikelen in de jaarboekjes 2001 en 2002
6. Aardrijkskundig boek der Nederlanden, dl. 7.
7. Er is een uitgebreide correspondentie bewaard gebleven tussen het stadsbestuur en de kerkeraad van de Hervormde Gemeente.
8. Onder leiding van Ds. H. de Cock te Ulrum en Ds. H.P. Scholte te Doeveren ontstond er weerstand tegen de rationalistische richting in de Ned. Hervormde kerk. Beiden werden vanwege het overtreden van het kerkelijk reglement geschorst, hetgeen leidde tot een breuk met de Vaderlandse kerk.
9. Dhr. Appel heeft over dat bezoek geschreven in jaarboekje 1989 blz. 43vv
10. Een foto van deze regent vindt u in jaarboekje 91 blz. 57.
11. Tijdsbeeld van een dode stad in de 2e helft van de 19e eeuw, Jaarboekje 1991 blz 37vv.

12. In de autobiografie van Henk Gras (Henk Blik) wordt deze 'strafkamer' de rottenzolder genoemd, gelegen op de hoogste verdieping van het weeshuis. Een klein zoldertje waar maar weinig licht binnenviel. Een schoorsteen met een luikje waar hammen en worsten in gehangen konden worden. Henk Blik heeft het over inscripties in hout en steen van kinderen die daar opgesloten hebben gezeten.
13. Monnickendam in Waterland, A. v Overbeeke blz. 86
14. De slag op de Zuiderzee, L. Appel
15. Jaarboekje 1987 blz. 81
16. Jaarboekje 1986 blz. 96.
17. Monnickendam in Waterland, A. v Overbeeke, blz. 83, 84

De overige geraadpleegde bronnen worden genoemd in het jaarboekje 2003 pagina 155.

Bijlage 1

Buitenvaders (regenten) van het weeshuis in de 19e eeuw:

sept. 1803 Willem van Daalen, Pieter Salm, Cornelis Engel (ovl. 9 mei, in zijn plaats 14 mei Claas Molenaar), Age Volkerse, Dirk Nicolaas Teengs

maart 1804 gecontinueerd

maart 1805 gecontinueerd

maart 1806 Pieter Salm, Claas Molenaar, Age Volkerse, Bruijning Nic. Craaij, Cornelis van Zanten

maart 1807 gecontinueerd

maart 1808 Claas Molenaar, Age Volkerse, Bruijning Nic. Craaij, Cornelis van Zanten, Pieter Kous Bos

maart 1809 Age Volkerse, Bruijning Nicolaas Craaij, Cornelis van Zamten, Pieter Kous Bos, Claas de Haas

maart 1810 Bruijning Nic. Craaij, Cornelis van Zanten, Pieter Kous Bos, Claas de Haas, Claas Molenaar

maart 1811 Cornelis van Zanten, Pieter Kous Bos, Claas de Haas, Claas Molenaar

1813 Adriaan Gojewijn, Cornelis Mars, Hendricus Johannes van Marle, Pieter Salm, Age Volkerse

februari 1814 gecontinueerd

1815 Cornelis van Zanten, Pieter Kous-Bos, Klaas de Haas, Cornelis Molenaar.

1816 Cornelis van Zanten, Frans Hondius, S. Besem, J. W. Gerstenhauer, P. Visser

1817 Blois van Treslong, Frans Hondius, Cornelis van Zanten,

1818 gecontinueerd

1819 gecontinueerd

De gegevens over de jaren 1820-1830 ontbreken.

Vanwege een vacature wordt op 9.2.1822 Frans Nooij door het stadsbestuur benoemd.

1830 Frans Nooij, Teunis Hondius, Abraham Francois Tinne

1831 gecontinueerd

1832 gecontinueerd

1833 gecontinueerd

1834 Teunis Hondius ovl. 23.8.1834

1837 Nieuwe start vanwege de overdracht van het weeshuis door het stadsbestuur aan de Ned. Hervormde gemeente. Gekozen zijn drie regenten waarvan er ieder jaar één wordt vervangen.

1837 Gerrit Middelbeek, Cornelis Pietersz Kater, Tijmen Cornelisz Kater (op eigen verzoek ontheven op 20 jan. 1839)

1839 Abraham Nienhuis (tussentijds)

1841 Dirk Kooij

1842 Gerrit Middelbeek

1843 Cornelis Pietersz Kater

1844 Abraham Nienhuis (voor D. Kooij die 12 weken ziek is geweest)

1845 Dirk Bouwes

1846 Jan Pietersz Kater

1847 Pieter Willems van Zalinge

1848 Abraham Nienhuis

1849 Cornelis Pietersz Kater

1850 Jan Meet

1851 Dirk Kooij

1852 Gerrit Middelbeek

1853 Cornelis Pietersz Kater, ovl. 16 juli 1854

1854 Jan Meet
1854 Dirk Kooij
1855 Abraham Nienhuis
1856 Dirk Kooij
1857 Cornelis Sijmensch Kater
1858 Jan Meet
1859 Abraham Nienhuis
1860 Jan Pietersz Kater
1861 Dirk Kooij
1862 Pieter Lanfer
1863 Jan Meet
1864 Hendrik Jacob Auzon
1865 Jan Pietersz Kater
1866 Dirk Kooij
1867 Cornelis Blankevoort
1868 Hendrik Jacob Auzon
1869 Cornelis Blankevoort
1870 Klaas Cornelisz Kater
1871 Frederik Hendrik Prinsen
1872 Klaas Karmelk, ovl. in februari, vervangen door Pieter de Jong
1873 Klaas Cornelisz Kater
1874 Maarten Sluis
1875 Cornelis Blankevoort
1876 Pieter de Jong
1877 Gerrit Bark
1878 Maarten Sluis, in 1880 voortijdig afgetreden, Gerrit Bark neemt waar
1879 Cornelis Blankevoort
1880 Jan Kater Klaasz
1881 Gerrit Bark
1882 Klaas Klaver Jr.
1883 Cornelis Blankevoort
1884 Pieter Karmelk
1885 Arie Oosterveld Dirksz.
1886 Gerrit Bark
1887 Gerrit Anthonie Kater
1888 Pieter Karmelk
1889 Jan Wijndels de Jongh, 13.3. Pieter de Jong
1890 Pieter de Jong (gecontinueerd)
1891 Gerrit Bark, ovl. sept. 1891, voor hem W. Oosterveld
1892 Arie Oosterveld Dirksz
1893 Jan Cornelis Luitingh
1894 Lammert Oosterbaan
1895 Arie Oosterveld Dirksz
1896 Jan Cornelis Luitingh
1897 Lammert Oosterbaan
1898 geprolongeerd
1899 geprolongeerd
1900 Jan Cornelis Luitingh, Arie Oosterveld Dirksz, Lammert Oosterbaan

Bijlage 2

Buitenmoeders (regentessen) van het weeshuis in de 19e en 20e eeuw:

aug. 1803 Clasina Tijssen, Elisabeth Claus, Niesje Mostert, Margrietje Molenaar
juni 1809 Elisabet Claus, Niesje Mostert, Margrietje Molenaar, Wijntje van Keeren

In 1836: de wed. A.I. Thierens, de wed. S. Nooij, de wed. J.H. v Marle.

Vanaf 1837 zijn er drie regentessen. Ieder jaar wordt één van hen vervangen, zodat men drie jaar in functie is.

Gekozen worden in juli 1837: Klaartje Adriaans Stam, wed. Jan Bakker, Johanna Maria Wijndels de Jongh, geb. Thierens; Dorothea Elisabeth Begeman, geb. Altman

1841 Clasina Göckel - Gojewijn
1842 Annetje Kater - Slot
1843 Johanna Maria Wijndels de Jongh - Thierens
1844 Agnita Geertruida de Beveren Esveldt - Muller
1845 Margrieta Middelbeek - v.d. Haar
1846 Annetje Kater - Slot
1847 Johanna Maria Wijndels de Jongh - Thierens
1848 Agnita Geertruida de Beveren Esveldt - Muller
1849 Margrieta Middelbeek - v.d. Haar
1850 Annetje Kater - Slot
1851 Johanna Maria Wijndels de Jongh - Thierens
1851 Agnita Geertruida de Beveren-Esveldt - Muller
1852 idem
1853 Gerarda Anna Broedelet - Roelofsen - sep. 1854 (ovl.)
1854 Annetje Kater - Slot; okt. 1854 Joanna Maria Wijndels de Jongh - Thierens (wegens overlijden Gerarda Broedelet)
1855 Trijntje Merens - Muller
1856 Antje Cornelia Kater - Nomes
1857 Maria Charlotte Kater - Schmidt
1858 Jannetje Nienhuis - Stolp
1859 Maritje Broedelet - Backer
1860 Trijntje Merens - Muller
1861 Maria Charlotte Kater - Schmidt
1862 Antje Cornelis Kater - Nomes
1863 Jannetje Nienhuis - Stolp
1864 Trijntje Merens - Muller
1865 Maria Charlotte Kater - Schmidt - (12 febr. 1867 afgetreden wegens ziekte)
1866 Antje Cornelis Kater - Nomes - apr. 1869
1867 Jannetje Nienhuis - Stolp
1867 Trijntje Merens - Muller (1 jr.)
1868 Trijntje Merens, geb. Muller
1869 Marijtje Stam - Visser
1870 Maria Charlotte Kater - Schmidt
1871 Mevr. van Dijk - Lobrij
1872 Antje Cornelis Kater - Nomes
1873 Marijtje Stam - Visser
1874 Neeltje Cornelis de Moes - Kater
1875 Mevr. van Dijk - Lobrij (is naar Wageningen vertrokken).
1876 Antje Cornelis Kater - Nomes
1877 Marijtje Stam - Visser
1878 Neeltje Cornelis de Moes - Kater
1879 Trijntje Budding - Meet
1880 Antje Cornelis Kater - Nomes
1881 Marijtje Stam - Visser
1882 Mevr. A. de Bruijn - de Groot
1883 Trijntje Budding - Meet
1884 Antje Cornelis Kater - Nomes
1885 Marijtje Stam - Visser
1886 Antje Spaans - Groot
1887 Trijntje Buddingh - Meet
1888 Jannetje Blankevoort - Kater
1889 Marijtje Stam - Visser
1890 Antje Spaans - Groot
1891 Trijntje Buddingh - Meet
1892 Jannetje Blankevoort - Kater
1893 Trijntje Buddingh - Meet

1894 Antje Spaans - Groot
1895 Trijntje Buddingh - Meet
1896 Jannetje Blankevoort - Kater
1897 Antje Spaans - Groot
1898 Trijntje Buddingh - Meet
1899 Maritje Lammes - Valentijn
1900 Trijntje Budding- Meet, Antje Spaans-Groot, Maritje Lammes-Valentijn